

GÅRDEN UNDER SANDEN

Äldre järnåldersbebyggelse vid Lynga

Lennart Carlie

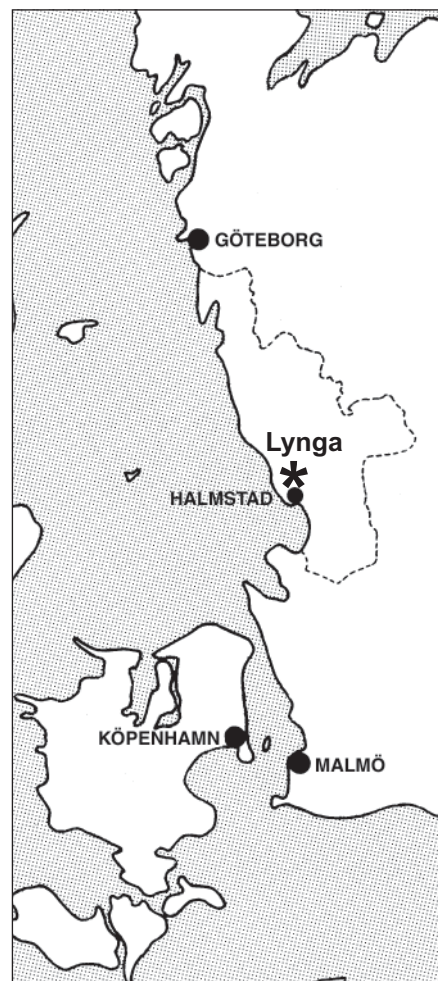
med bidrag av Pär Connelid

**ARKEOLOGISKA RAPPORTER FRÅN HALLANDS
LÄNSMUSEER 2006:2**

Halland, Harplinge socken, Lynga 1:3, 2:3, RAÅ 155, väg 610

Kulturmiljö Halland, Uppdragsverksamheten, Halmstad 2006
Arkeologisk undersökning 2001
Framsida: Hus 1
Foto: Lennart Carlie.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Dnr 507-99-2995.
ISSN 1400-8750
ISRN HM-UV-R--06/2--SE

INNEHÅLL

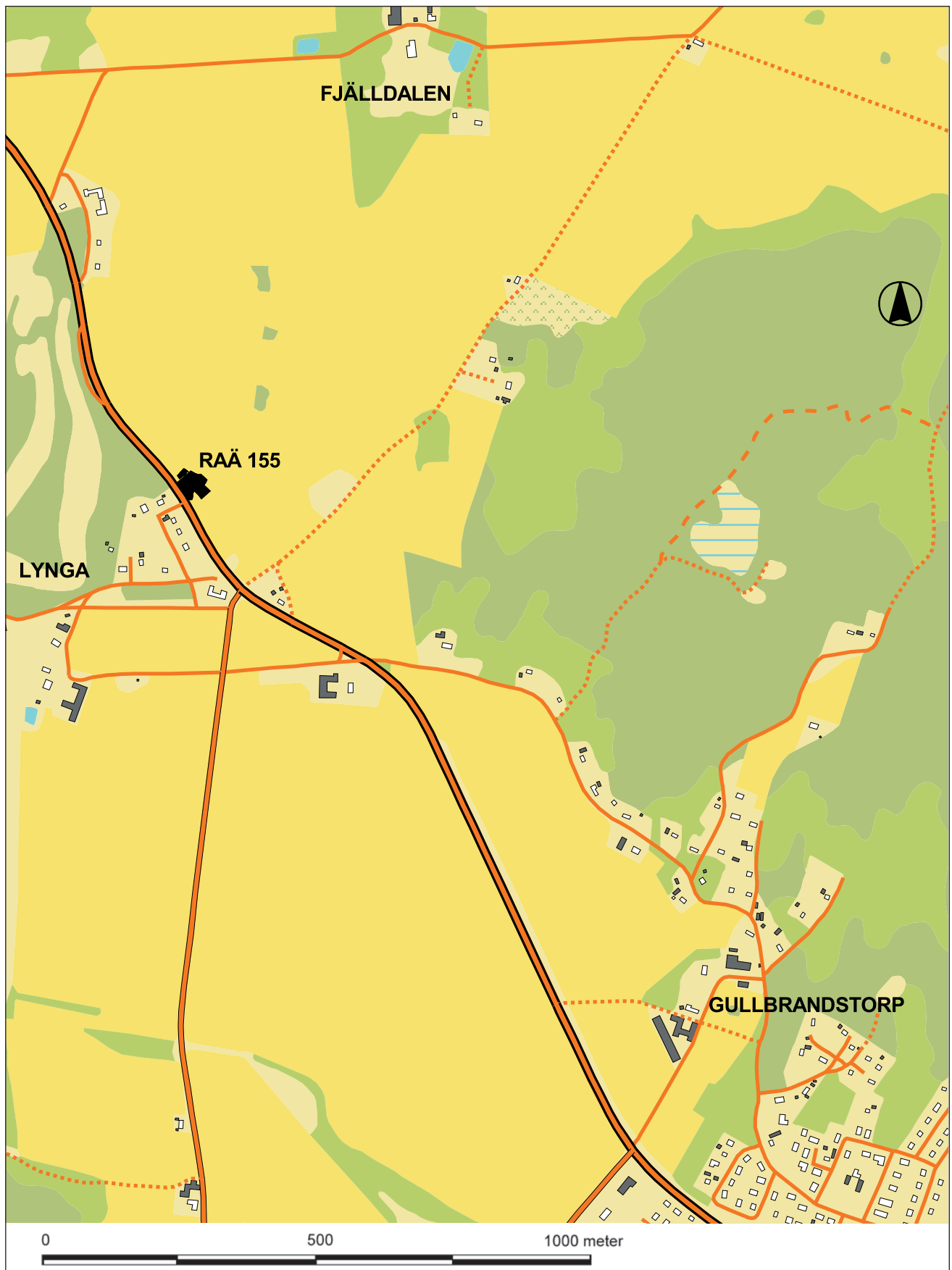
Inledning	3
Närområdets fornlämningar och topografi	3
Undersökningsytan	4
Målsättningar	5
Undersökningsmetod	7
Undersökningsresultat	7
Anläggningar	7
Husen	15
Hus 1	15
Hus 2	20
Hus 3	21
Husens kronologi	22
Flygsandslagret	25
Kulturljorden	26
Fynden	28
Keramiken	28
Bränd lera	35
Flintan	36
Bergart	38
Brända ben	38
Vedartsanalyser	38
Pollenanalyser	39
Landskapet och gården via pollen- och vedartsanalyser	39
Gården och gravarna	41
Datering	42
Sammanfattning	42
Järnåldersgården vid Lynga	42
Referenser	44
Tekniska och administrativa uppgifter	46

Mark- och Landskapshistorisk dokumentation vid Lynga

Inledning	47
Det äldre odlingslandskapet kring RAÄ 155	47
Flygsanden	50
Fältundersökningarna	52
Flygsanden	52
Resultatet av provgrävningen i flygsanden väster om kustvägen	52
Dokumentationen på RAÄ 155	54
Sammanfattning	57
Referenser	58

Bilagor:

Bilaga 1	Anläggningstabell
Bilaga 2	Fyndtabell
Bilaga 3	Osteologisk analys
Bilaga 4	Vedartsanalys
Bilaga 5	Analys av keramik och rålera
Bilaga 6	Kvartärgelogisk rapport
Bilaga 7	Makrofossilanalys
Bilaga 8	¹⁴ C-dateringar
Bilaga 9	Konserveringsrapport SVK
Bilaga 10	Fotolistor
Bilaga 11	Ritningsförteckning
	Ritningar

Figur 1. Utdrag av ekonomiska kartan blad 042 82 i skala 1:10 000.
Undersökningsområdet är markerat.

INLEDNING

I samband med att Vägverket planerade en ombyggnad av kustvägen förbi Gullbrandstorp och Lynga genomförde Landsantikvarien en arkeologisk undersökning inom fastigheten Lynga 1:3 och 2:3 (Fig. 1). Undersökningen grundades på iakttagelser från en tidigare förundersökning då vi kunde belägga ett stort antal förhistoriska anläggningar inom ett cirka 2000 kvadratmeter stort område. Mest iögonfallande var spåren efter ett par större huslämningar men också förekomsten av en äldre markyta, innehållande fynd som kunde knytas till den förhistoriska bebyggelsen. Såväl hus som lager var täckt av ett tjockt flygsandslager vilket gav antydningar om att både hus och lager legat väl skyddat under

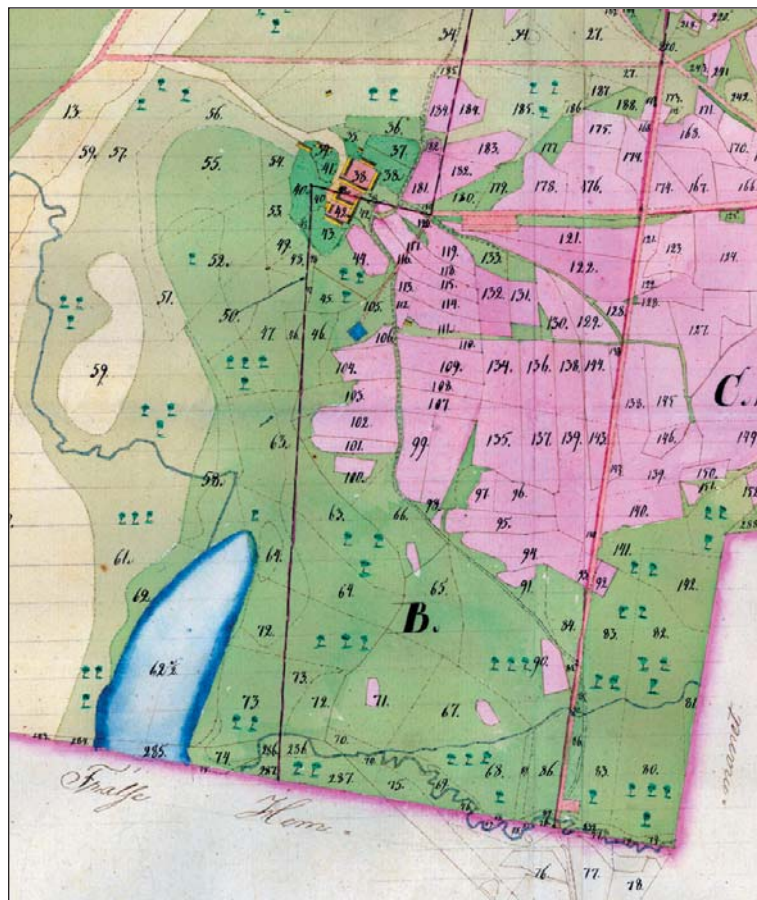
en längre tid och inte påverkats av senare tiders jordbruksarbeten.

Undersökningen genomfördes mellan den 21:e maj och den 13:e juli 2001. Kostnaderna för undersökningen har bestridits av Vägverket, Region väst.

NÄROMRÅDETS FORNLÄMNINGAR OCH TOPOGRAFI

Området kring Lynga by är sparsamt representerat vad gäller lämningar från forntidens olika epoker. I den absoluta närheten rör det sig endast om ett mindre flatmarksgravfält, två gravhögar samt en fornsakssamling vars artefakter har påträffats inom fastighetens marker.

Cirka 300 meter sydväst om boplatsen låg ett

Figur 2. 1801 års ägobyteskarta över Lynga by. I södra delen syns den numera utdikade Lynga sjö. Akt M24-19:1 i Lantmäteriets arkiv.

mindre flatmarksgravfält med sammanlagt fem gravar. Gravarna bestod dels av urnegravar och dels av brandgropar och kan dateras till perioden romersk järnålder – folkvandringstid samt vikingatid (Wattman, 1997). Undersökningen omfattade här enbart ett cirka 10 meter brett schakt och då gravarna förekom utmed båda sidor av schaktet är det sannolikt att gravfältet har en betydligt större utbredning.

Omedelbart öster om gravfältet kan man skönja en mindre förhöjning i marken och vid en konsultation av äldre kartmaterial står det klart att det funnits en större gravhög på platsen. Då marken inom just detta parti innehåller rikligt med mjölkvita kvartsbitar är det väl troligt att dessa ingått som en beståndsdel i gravkonstruktionen.

På åkrarna väster om gravfältet har man under årens lopp samlat in ett betydande antal artefakter av såväl flinta som bergart. Sammansättningen utgörs av tjocknackiga bergartsyxor, skafthålsyxor samt flintdolkar vilket visar på en mänsklig närvaro under mellanneolitikum och senneolitikum.

Sett i ett något större perspektiv där man inlemmar de närmsta kilometrarna tydliggörs en bild av att området kring Lynga ligger i ett närmast ”Ingemansland” mellan två mer tätbefolkade områden. Den största ”tätorten” utgörs otvetydigt av Harplinge där såväl det synliga fornlämningsbeståndet som flatmarksgravar och lösfynd understryker postulatet. I motsatta riktning framstår trakten kring och väster om Gullbrandstorp som den andra ”metropolen”.

Avståndet till havet är knappt två kilometer vilket delvis satt sin prägel på landskapet. Rakt västerut består kustlinjen av fin sand som under långa tider drivits samman till avsevärda sanddynor. Dynerna sträcker sig fram till undersökningsområdet för att helt upphöra öster härom. Men även i söder finns en mycket markant gräns mellan områden som har varit utsatt för sandens verkningar och de områden som förblivit opåverkade. Den bakomliggande faktorn är en mindre bergsrygg som ligger alldeles ute i kustbandet och som förhindrat all sandflykt. Norr och öster om undersökningsområdet är jordmånen

av helt annan karaktär. Här sänker sig markytan något och inslaget av leriga jordar blir allt mer omfattande. Under historisk tid har dessa marker utgjort utmarken till Lynga by medan de först under senare tid blivit uppodlade.

Alldeles väster byn och cirka 300 meter sydväst om boplatsen finns resterna efter en numera utdikad sjö (Lynga sjö) som i det äldre kartmaterialet visar på en vattenspegel som täckt en yta av något eller några tunnland (Fig. 2).

UNDERSÖKNINGSYTAN

Det aktuella området var en förhållandevis plan yta med nivåskillnader som endast skilde sig med en halv meter mellan högsta och lägsta punkt. I detta specifika fall kretsar höjderna kring 18-19 meter över havet. Åt norr sjunker markytan successivt ett par meter ned mot ett idag, kulverterat, vattendrag (Fig. 3). I motsatta väderstreck är nivåskillnaderna betydligt mindre och kan närmast karaktäriseras som ett jämt plåtområde. Men även om det inte förekommer några större nivåskillnader skiftar jordmånen betydligt vilket framför allt blev påtagligt vid blöt väderlek. Runt undersökningsområdet varierar grundvattennivån betydligt och på flera platser gick vattnet mer eller mindre i dagen och bildade fuktområden som kunde omfatta åtskilliga hundra kvadratmeter.

Inom undersökningsytan bestod jordmånen huvudsakligen av morän utan alltför mycket inslag av de grövsta fraktionerna. Däremot förekom åtskilliga jordfasta block som varierade i storlek allt från halvmeter stora block till dem som var upptill ett par meter stora. Merparten av blocken låg i västra delen av området där de legat skyddade under flygsandslagret. Men då detta lager successivt avtog österut är det väl sannolikt att inslaget av block här har varit mer omfattande men att de legat längre upp och därför tagits bort i samband med introduktionen av nyare och mer djupgående jordbruksredskap.

Inslaget av moderna eller åtminstone recenta störningar inom undersökningsytan inskränkte sig till ett dräneringsdike som sträckte sig i

Figur 3. *Norr och öster om undersökningsområdet breder de mer låglänta och fuktigare markerna ut sig. Foto: Lennart Carlie*

närmast nord – sydlig riktning i västra delen av undersökningsområdet. Diket var strax över en meter brett och har inte åsamkat några överhängande skador som kunnat påverka helhetstolkningen av boplatsen.

MÅLSÄTTNINGAR

Förundersökningen vid Lynga blottade lämningarna efter åtminstone två större hus, båda orienterade i närmast öst-västlig riktning och endast med någon meters avstånd (Carlie, L. 2001b). Det ringa avståndet mellan husen antydde att de inte existerat samtidigt utan skall istället ses som en indikation för ett längre, kontinuerligt boende på platsen. Husen uppskattades till att vara omkring 30 meter långa vilket tyder på att de utgör gårdens egentliga huvudbyggnader. På typologiska grunder bör de dateras till senare delen av äldre järnålder (romersk järnålder- folkvandringstid). I exploateringsområdets västra del

fanns även en äldre markyta som till vissa delar också täckte husens västligaste partier. Fynden härifrån talar för att det existerat ett tidsmässigt samband mellan hus och lager.

Med dessa resultat som utgångspunkt kom målsättningarna för undersökningen att koncentreras till husen och lagret och vilken information de kunde avslöja. Faktum var ju att vi stod inför en väl bevarad gårdsanläggning från äldre järnålder i ett område där våra kunskaper är begränsade. Huvuddelen av de halländska järnåldersboplatserna finner vi i andra delar av regionen där framför allt områdena söder om Halmstad och ned mot Laholmsslätten samt i anslutning till Skrea backe, strax sydost om Falkenberg är väl representerade. Erfarenheterna från dessa undersökningar visar på påfallande skillnader i byggnadsstilar där flera lokala särdrag kan lyftas fram (Carlie, 1999). Som ett led i den fortsatta analysen spelar således järnåldershusen vid Lynga en viktig roll för hur bebyggelsen gestaltat sig inom en ”vit” sektor av södra Halland, dvs. finns det även här lokala särdrag? Och om

svaret är jakande, var finns de närmaste parallellerna?

En annan iakttagelse och kanske den mest intressanta är att det i anslutning till husen fanns en bevarad markhorisont som i västligaste delen av exploateringsområdet täcktes av upp till 30 centimeter tjockt flygsandslager. Mäktigheten på denna äldre markhorisont varierar allt från någon enstaka centimeter upp till femton centimeter.

Vad som karakteriserar de nutida bebyggelsearkeologiska undersökningarna är att man utslutande finner spår efter forna tiders byggnader medan avsatta kulturlager plöjts bort (Göthberg, 2000). Bortplöjningen har ett tydligt samband med de intensifierade jordbruksmetoderna som introducerades vid mitten av 1950-talet då traktorerna kunde dra betydligt större och mer djupgående plogar. Kunskapen kring de föremål som ursprungligen existerat på järnålderns boplatser måste därför sökas i undersökningar som genomfördes under första hälften av 1900-talet. Underlagen härrör då huvudsakligen från Jylland där framför allt Gudmund Hatt utförde flera boplatundersökningar där det i och kring långhusen fanns en bevarad, ursprunglig golv- eller markhorisont (A.a. 1930, 1938 och 1957). I samband med dessa undersökningar kunde Hatt bland annat belägga ett varierande fyndmaterial som berättar om livet på gården och de sysslor som ägt rum innanför husets fyra väggar. Framför allt gäller det när huset brunnit ner och man tvingats lämna alla ägodelar vind för våg. Utifrån fynden har man kunnat göra en funktionsindelning av huset där spridningen av keramiken varit det grundläggande underlagsmaterialet. Men samtidigt hör det till ovanligheten att man påträffade nerbrunna hus eller byggnader utan huvuddelen av de undersökta husen utgjorde lämningar efter byggnader som övergivits av andra orsaker. Vid dessa tillfällen är inte redovisningen så noggrann utan Hatt nöjer sig med att beskriva fynden men inte var i husen de påträffades. Alla dessa äldre undersökningar var koncentrerade till området innanför husens vägglinje medan själva gårdsplanen fick en mer underordnad roll. Idag vet vi att gårdsplanen spelade en väsentlig roll för hushållet och dess

aktiviteter där framför allt härdarna antyder att sysslorna har varit tämligen omfattande (Carlie, 1992) och det är på denna punkt som undersökningen vid Lynga kan bli en viktig länk i den bebyggelsearkeologiska forskningen. På samma sätt kan pollenanalyser från kulturlagret ge information kring husens närmiljö. Har man företagit någon form av medveten odling av till exempel köksväxter eller andra nyttoväxter i anslutning till gården?

Knappt 400 meter söder om boplaten undersöktes ett mindre flatmarksgravfält vars datering till vissa delar sammanfaller med boplaten (Wattman, 1997). Den totala omfattningen av gravfältet är inte känd men utifrån placeringen av de undersökta gravarna är det sannolikt att det förekommer ytterligare gravar. Närheten till boplaten kan tyda på ett samband mellan de två platserna och för första gången har vi möjligheter att koppla samman de båda fornlämningskategorierna. Därmed blir keramikmaterialet ett viktigt instrument där jämförelser av kärlens form, från boplaten och gravfältet, har en avgörande betydelse.

Bortsett från gravfältet och de enstaka härdar som fanns i dess anslutning synes de närmaste omgivningarna bestå av jungfrulig mark under järnåldern, åtminstone utifrån de fasta fornlämnningarnas representativitet. Lyfter man blicken och granskar området i ett något större perspektiv blir bilden något annorlunda då det finns flera bebyggelseindikerande fornlämningskoncentrationer såväl norr, söder som i nordvästlig riktning. Framför allt är det kring Harplinge och Lyngåkra som aktiviteterna varit omfattande där ett par större gravfält tillika med solitära gravar kan tolkas som ett lokalt centra. Men även fornlämningsbilden kring Haverdal i nordväst och Onsjö i söder visar på ett, i grova drag, kronologiskt samband med järnåldersgården vid Lynga. Eftersom vi får anta att det förekommit kontakter mellan människorna i bygden även under järnåldern kan en mer ingående studie av gravarna och dess ålder ge antydningar i vilken riktning människorna i Lynga riktat sina intressen. Har man varit fokuserade åt Haverdal och kusten eller åt Harplinge och inlandet?

Sandflykten har i Halland varit ett återkom-

mande diskussionsämne där framför allt omfattningen och tidpunkterna har debatterats. Iakttagelser i de arkeologiska källmaterialen ger sken av att dessa processer inte skall ses som en förhistorisk företeelse utan kan huvudsakligen knytas till medeltiden eller nyare tid. Grunden för detta postulat baseras på frånvaron av sandlinser eller sandskikt i de förhistoriska anläggningarna. Istället tycks det snarare vara så att flygsanden vilar på en markhorisont som redan täckt de förhistoriska lämningarna. Hur det verkligen förhåller sig finns goda möjligheter att reda ut i samband den slutliga undersökningen vid Lynga. Här finns både en äldre och en yngre markhorisont bevarad där komparationer mellan de båda lagren kan redogöra för förloppet i ett långtidsperspektiv.

UNDERSÖKNINGSMETOD

I samband med förundersökningen stod det klart att det inom vissa delar av exploateringsområdet fanns en bevarad markyta som syntes vara av samma ålder som merparten av de förhistoriska lämningarna. Detta lager täcktes i sin tur av ett flygsandslager som varierade i mäktighet allt från cirka en halv meter i den västra delen för att därefter successivt avta åt öster. Då den äldre markytan delvis tangerade delar av husen fanns här en möjlighet att ta del av hur fynden fördelade sig inom och utanför byggnadernas begränsningar, likväl som hur ett traditionellt avfallslager gestaltade sig inom gårdsplanen. För att utröna detta krävdes att avbanningen skedde i flera etapper där de övre flygsandslagren först togs bort varefter den äldre markytan undersöktes. I ett inledande skede sållades lagret men då metoden var alltför tidsödande kom huvuddelen av denna arbetsprocess att övergå till att undersöka lagret medelst grävsked. De största insatserna kring lagret förlades till området i och kring husen men vi lät också undersöka ett flertal rutor i mer perifera områden. Dessa rutor placerades utmed en nord- sydlig axel i

västra delen av undersökningsområdet. Längst i sydväst förekom en större nedgrävning där vi fann en hel del keramik i ytan. För att relatera dessa fynd till vad som kunde förväntas komma i själva lagret gjordes även här en mer systematisk undersökning som kom att omfatta sammanlagt 16 kvadratmeterrutor. När väl ett hundratal kvadratmeter av lagret undersökts, banades resterande delar bort och en slutlig dokumentation av anläggningar tog vid.

För att inte gå miste om eventuella metallföremål lät vi genomsöka området med metall-detektor där insatserna koncentrerades till såväl olika skikt i lagret som enskilda anläggningar. I båda fallen blev resultaten negativa i det måtto att metalldetektorn inte gav ett enda distinkt utslag.

Samtliga anläggningar dokumenterades digitalt varefter de grävdes ut i sin helhet. För att komplettera fyndmaterialet från såväl anläggningar som lager har det även företagits pollenanalyser av lagret och markofossilanalyser av material från nedgrävningarna till de takbärande stolparna i hus 1.

UNDERSÖKNINGSRESULTAT

ANLÄGGNINGAR

Antalet inmätta anläggningar uppgick 941 stycken och fördelar sig enligt tabell 1. Under arbetets gång stod det klart att vissa av anläggningarna utgjorde recenta nedgrävningar eller stenlyft från nyare tid. Likaledes förekom ett flertal inmätningar som i realiteten representerade små, svaga svackor i den äldre markhorisonten och därför aldrig kom att undersökas. En tredje kategori utgörs av anläggningar som efter en andra rensning förändrats i form. De har då mätts om men utan att primärmätningen eliminerat utan de har legat kvar som egna objekt bland mätfilerna. Vid genomgången av samtliga fältritningar står det emellertid klart att flera av de sistnämnda kategorierna aldrig skriftligen avfärdats på ritningarna utan har därför blivit kategoriserade som ”ej undersökta” anläggningar i redovisningen.

Anläggningskategori	Antal
Ej undersökta	71
Gropar	64
Hårdar	45
Pinnhåll	21
Rännor	15
Stenpackning	1
Stolphål	656
Utgår	67
Vattenhål	1
Summa	941

Tabell 1. Fördelningen av olika anläggningstyper vid Lynga.

Spridningen av anläggningarna var ojämnt fördelat över området där framför allt det norra partiet men också i viss mån längst i söder uppvisade en betydligt lägre frekvens än de centrala partierna. Här var å andra sidan anläggningarna tätt grupperade längs ett cirka 20 meter brett, öst-västligt stråk. Intensiteten av anläggningarna visar att boplatserna har en fortsättning åt såväl öster som väster medan den nord-sydliga utsträckningen inte har varit mer omfattande än vad som blotades i fält (Fig. 4).

Stolphål

Denna kategori var den vanligast förekommande och uppgick till 656 stycken. Av dessa har 294 kunnat knytas till tre långhus som legat närmast kloss intill varandra. Två av husen har legat mer eller mindre parallellt med varandra medan det tredje något förskjutet åt öster (se längre fram). Möjligen kan det ha existerat ytterligare ett hus men spåren ger inte något entydigt svar. Det rör sig om sex stolphål vars djup pendlar mellan 20 och 40 centimeter och med en diameter kring en halv meter. Två av stolphål ligger på cirka 2,5 meters avstånd (Id 8447 och Id 8471, bilaga 11). Fyllningen är likartad vilket bland annat omfattar stenar och lera som tillsammans ger intryck att de kan utgöra ett av bockparen i ett treskeppigt hus. De övriga fyra stolphålen ligger utmed en nordväst- sydöstlig linje och kan även dessa utgöra spåren efter en takbärande konstruktion. Ett annat alternativ är att de två förstnämnda stolphålen är de kvarvarande resterna efter en

mindre ställning vars funktion krävt bastant virke för att uppfylla sin funktion. Övriga 361 stolphål har en rumslig gruppering som inte kan knytas till ytterligare större konstruktioner. Visserligen förekommer det mer sammanhängande koncentrationer men de förmedlar snarare intrycket av att man just i dessa områden haft olika aktiviteter över längre tid.

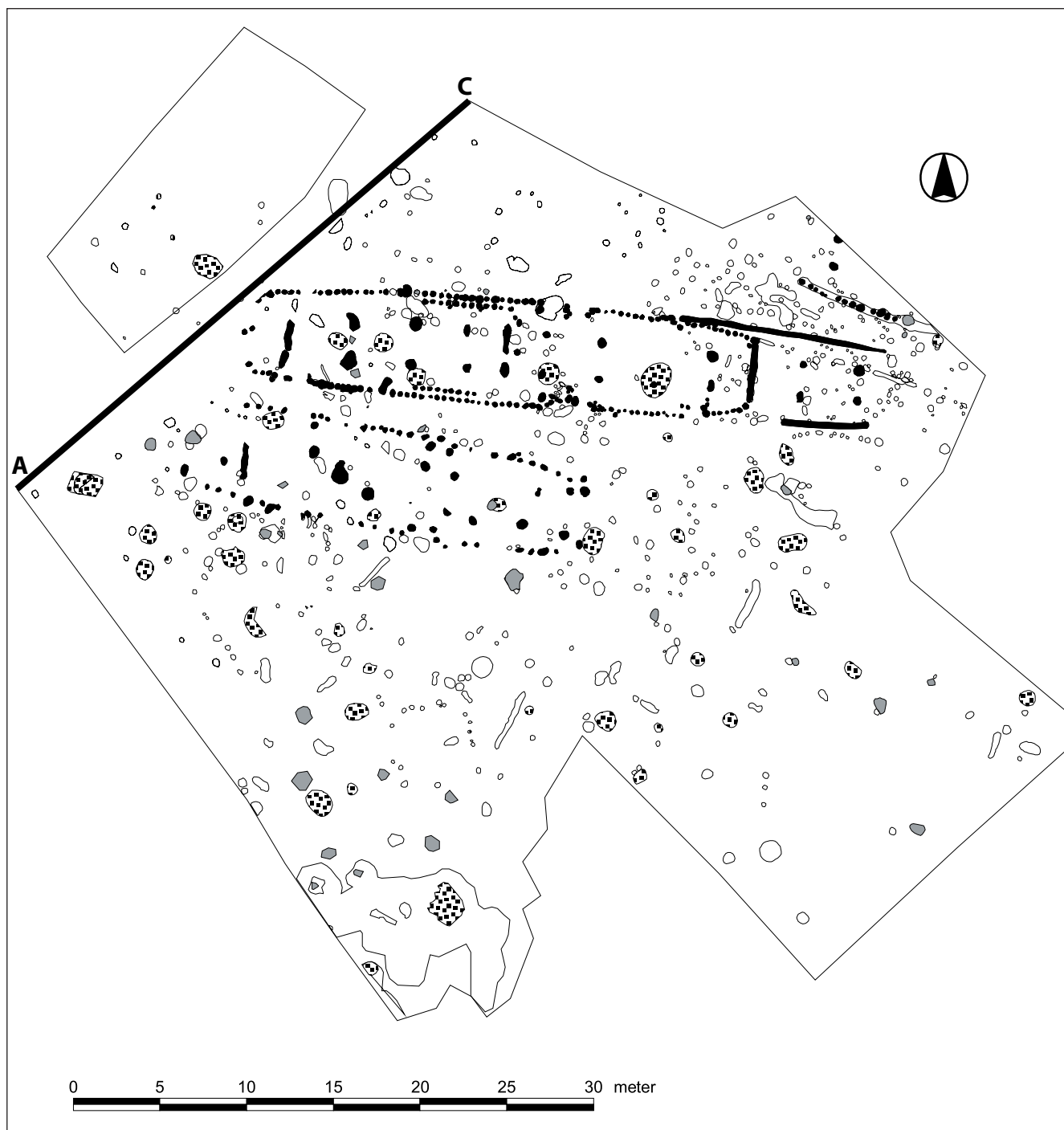
Pinnhåll

Denna anläggningskategori uppgick till 21 stycken. Precis som det låter rör det sig om en mindre variation av stolphål även om det inte alltid finns någon given gräns mellan de två kategorierna. Pinnhålen fanns utspridda lite här och var inom området utan några tydliga ansamlingar som kunnat visa på mindre och enklare konstruktioner. Ett par av dem fanns utmed husens vägglinjer och har där sannolikt ingått i konstruktionen eller som beståndsdelar i förstärkningar av väggen.

Rännor

Sammanlagt fanns det 15 rännor på platsen. Åtta av dem har ingått i husens konstruktion och beskrivs mer utförligt i detta kapitel. Ytterligare tre rännor låg i anslutning till hus 1 och dess östra gavelparti. Vid en flyktig blick ger de intryck av att tillhöra någon form av vägglinje i en byggnad men då det inte existerar någon motställd väggkonstruktion kan denna tanke uteslutas.

Resterande rännorna låg söder och öster om husen men utan att vara förbundna med varandra. Likaså fanns inte några andra anläggningar i dess närmaste omgivning som kunde indikera några mer komplexa konstruktioner. Men samtidigt fanns ett gemensamt drag bland dessa rännor då de var orienterade i samma väderstreck (nordost-sydväst). Liknande fenomen finns på andra boplatser i Halland där det mest påtagliga härrör från den folkvandringstida gården vid Trönninge. Här förekom ett stort antal rännor som i vissa fall kan ha ingått i någon form av huskonstruktion men i en begränsad del av undersökningsområdet låg ett tiotal rännor som alla var orienterade i nord-sydlig riktning, närmast på ett sätt som att de tillsammans haft en lägivande och skyddande funktion (Carlie, L. 1995).

Figur 4. Undersökningsområdet med samtliga anläggningar. Gråskrafferade markeringar = stenar. Prickade markeringar= härdar. Profil A-C, se sid 56. Skala 1:350. Grafik: Lennart Carlie

Gropar

Precis som rubriken säger är detta en kategori som vittnar om mänskliga aktiviteter då man av en eller annan anledning grävt sig ner i marken. Vad som föranlett detta ingrepp förblir oftast en gåta såvida man inte finner en större ansamling fynd som visar att syftet har varit att dölja eller

gömma undan olika typer av produkter. Från Lynga finns det 64 gropar registrerade där den övervägande majoriteten kan relateras till den oförklarliga kategorin. Det mest iögonfallande undantaget utgjordes av Id 8973 som till formen var närmast rund grop, en meter i diameter och 0,2 meter djup. Den var grävd alldeles intill

Figur 5. I anslutning till en större sten låg denna ansamling av keramik. Man får intrycket av att människorna medvetet försökt dölja skärvorna in mot stenen. Foto: Lennart Carlie

ett mindre block och på ett sätt så att delar av blocket sköt ut över gropen. I gropen låg närmare fyra kilo keramik, fördelade på tre mer eller mindre defekta kärl. Sammansättningen av skärvorna visar att kärlen har varit destruerade redan vid tillpunkten då de placerade i gropen då bland annat större bukskärvor från mer än ett kärl låg ovanpå varandra. Däremot tycks man medvetet har valt att lägga ner skärvorna så nära stenblocket som möjligt så att de större fragmenten närmast vilade mot detta (Fig. 5).

Groparna fanns spridda över hela ytan utan några mer distinkta koncentrationer. Undantaget utgörs av en mindre ansamling strax norr om östra gavel till hus 2. Men det var också där det fanns ett flertal stolphål utan någon tydligt rumsligt sammanhang så i realiteten kan även vissa av de mindre groparna utgöra stolphål, knutna till ett specifikt aktivitetsområde. Formen varierade allt från små, närmast runda gropar som mycket väl kunde vara stolphål, till den grop som på planritningen beskrivs som en ”odefinierbar krumelur”.

Längs i sydväst låg den största gropen på platsen. Anläggningen (Id 11744) syntes vid avbaningen som en stor, delvis oformlig nedgrävning som sträckte sig vidare in under den nuvarande vägen. Jordmånen i just detta område utgjordes av lera som verkligen kontrasterade mot övriga jordar på platsen. Totalt omfattade gropen cirka 75-80 kvadratmeter. Nedgrävningskanterna sluttade svagt in mot mitten där kanterna, tämligen abrupt, fortsatte ner till ett djup av 80 centimeter. Tyvärr låg just detta parti i anslutning till vägen så det gavs aldrig möjligheter att dokumentera omfattningen av denna djupgrävning men den bör i alla fall har varit några kvadratmeter stor.

Initialt tolkades gropen som en lertäktsgrop där invånarna vid järnåldersgården hämtade råmaterial åt sina kärl men efter mineralogiska analyser vid Keramiska Forskningslaboratoriet, Kvantärgeologiska institutionen i Lund, kan denna tolkning skrinläggas. Den lera som fanns i gropen var av helt annan beskaffenhet än den keramiken tillverkats av. Däremot har leran en sådan sammansättning att de mycket väl kun-

Figur 6. Inuti en väl lagd stenpackning låg ett stort antal keramikskärvar. Placeringen av keramiken för tankarna till en medveten, ceremoniell handling. Foto: Lennart Carlie

nat lämpa sig för att klina väggar med men då detta inte har varit fallet vid Lynga återstår att finna andra tolkningar på gropens funktion. Vad som återstår är två alternativ där det ena har en naturlig förklaring. De diffusa nedgrävningskanterna kan mycket väl ha sin grund i ett stor och välutvecklat rotsystem vilket kan tyda på att anläggningen i realiteten utgör spåren efter en större rotvälta. En annan tolkning har sin upprinnelse i den djupa nedgrävning som fanns alldeles i schaktkanten och som sluttade tämligen brant ner till ett djup kring en meter. Eftersom jorden var tämligen lerhaltig kan gropen mycket väl ha fungerat som vattenhål eller reservoar under vissa gynnsamma tidpunkter. De diffusa ”nedgrävningskanterna” skulle då kunna förklaras med den upptrampning som åstadkommits av besökande människor eller djur. Sistnämnda alternativ låter väl mest plausibelt om man tar i beaktande de anläggningar som fanns i den omedelbara närheten.

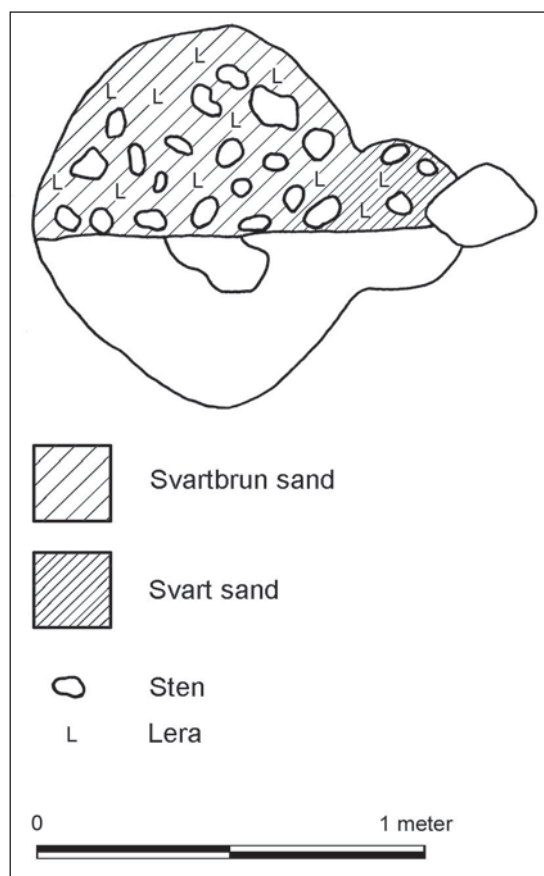
I övre skiktet av gropens fyllning låg fem anläggningar. Två av dem bestod av härdar,

en tredje utgjordes av en knappt meter stor stenpackning medan de två övriga förblir obestämnda då de inte undersöktes. En av härden (Id 11823) låg i västra delen av gropen och uppdagades först sedan ett övre skikt av gropens fyllnad skrapats bort. Fynden bestod av en cirka fem centimeter stor skivskrapa samt en glättsten av kvartsit. Den sistnämnda var kraftigt påverkad av eld medan skrapan aldrig varit utsatt för eldens påverkan. Hård nummer två (Id 11858) bestod egentligen av två anläggningar där själva värmekällan endast utgjorde en mindre del av konstruktionen. Allt som allt omfattade den en yta av cirka 5 kvadratmeter varav härden upptog knappt hälften av den södra delen medan den norra hälften bestod av en stenfylld grop. Båda anläggningarna syntes på ytan som att de utgjorde en sammanhängande anläggning men kunde separeras efter att ytskiktet skalats bort. Stratigrafien visar att stenpackningen har ett något äldre datum än härden. Tidsspannet däremellan bör inte vara allt för stort då likartad keramik fanns i båda anläggningarna. Träkol från

härden har daterats till yngre romersk järnålder, AD 220 - 260 (kalibrerat med ett Sigma-värde) (Beta-196213).

I nordvästra delen av gropen låg ytterligare en stenpackning, till formen närmast rektangulär (Id 11843). Ytterkanterna bestod av tätt sammanpackade, skörbrända stenar och där innanför en stenfri yta som i botten avgränsades av en större sten (Fig. 6). I det tomma innanmätet låg närmare sex kilo keramik som kan härledas till åtminstone två, eventuellt tre olika kärl. Materialet var mycket fragmentariskt och antyder närmast att större skärvor krossats innan de förpassats till sin slutliga förvaring. Vad som ytterligare stärker detta postulat är att inom de närmaste kvadratmetrarna låg närmare ett halvt kilo keramik med identisk form och struktur. Sammansättningen visar att det inte har varit fråga om några hela kärl då bottenbitar helt saknas liksom att de 50-tal mynningsskärvorna på inga vägar representerar några kompletta kärlmynningar. Samtliga kärl har varit i bruk innan de förpassades till sin slutliga förvaring och med utgångspunkt av dess svartbrända utsidor bör de ha använts vid ett flertal tillfällen. Tillsammans utstrålar fyndomständigheterna, dvs. fynden och

Figur 7. Den lerkädda härden i hus 2. Skala 1:20. Foto: Lennart Carlie och ritning: Monica Bülow Björk

anläggningen, en väl genomtänkt handling där man medvetet förpassat keramiken till en för tillfället konstruerad ”förvaringsplats”.

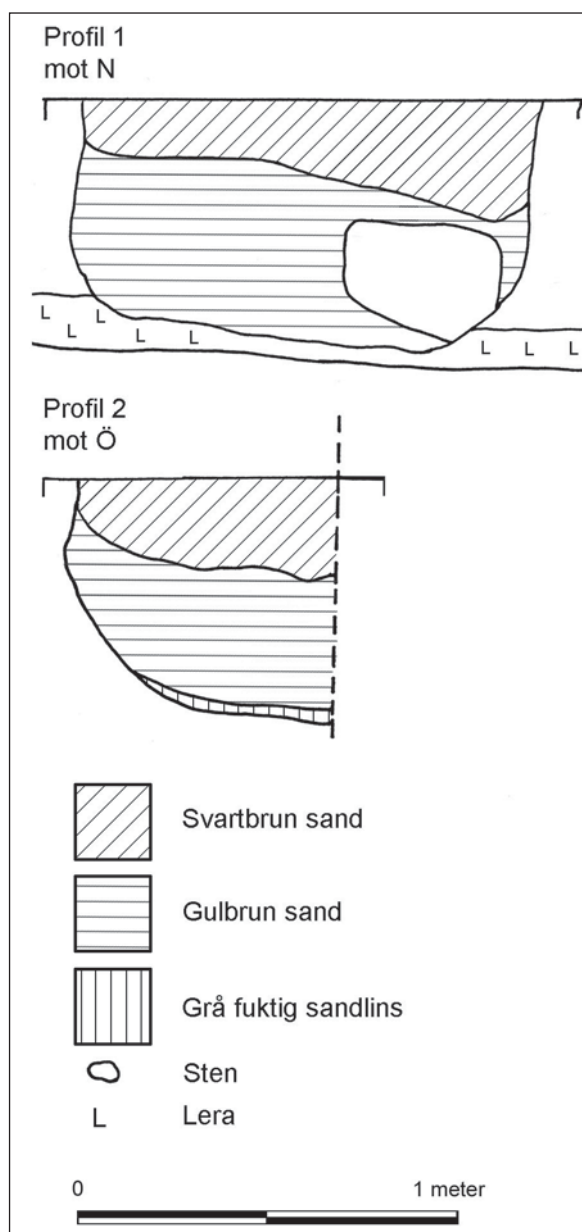
Härdar

Härdarna uppgick till ett antal av 45 stycken (Fig. 4). De förekom huvudsakligen i området söder om husen medan endast en härd var belägen norr om dessa. Formen var till stora delar rund eller rundoval medan en härd var i det närmaste rektangulär. Storleksmässigt kan de delas in i två kategorier, en större vars tvärmått kretsar kring en meter eller strax däröver och en annan som varit ungefär hälften så stor. Däremot tycks det som att det inte existerat något mellanting utan antingen har de varit stora eller små. Av de 44 härdarna innehöll 14 stycken skörbrända stenar medan 30 stycken endast var fyllda med sot och träkol. Fördelningen av den förstnämnda kategorin följer inte något givet mönster utan de fanns utspridda över hela undersökningsytan.

Innanför avgränsningar för hus 1 och 2 fanns det sex härdar där fyra stycken har en placering som talar för att de mycket väl kan associeras med de två husen. Vad som talar för detta postulat är att ytorna i övrigt innefattar ett begränsat antal härdar utan de är istället koncentrerade till en plats längre söder- och västerut.

Bland alla dessa härdar fanns det en konstruktion som hade en helt annan uppbyggnad. Härden (Id 7972) återfanns i västra delen av hus 2 där den var placerad utmed husets mittaxel samt mitt emellan två bockpar. Formen var rund och cirka en meter stor. I norr fanns ett mindre, cirka 0,3 meter utskjutande parti som avslutades med en liten liggande stenhäll. Hela anläggningen bestod i det övre skiktet av ett fem centimeter tjockt lager av bränd lera och därunder ett svagt, skålformat skikt av knytnävsstora stenar (Fig. 7). Den brända leran var kraftigt krackelerad där de kvarvarande fragmenten dock visar att ytskiktet har varit jämnt utslätat. En analys av leran visar att den har varit upphettad till cirka 600° C, dvs. den temperatur som erhålls i en härd.

Det vi här står inför är ur ett halländskt perspektiv tämligen unikt då anläggningen är det första exemplet av en härd med lerfylld bottenplatta. Företeelsen är dock ingalunda unik utan

Figur 8. Profilritning av områdets enda vattenhål ID 11744. Skala 1:20. Ritning: Monica Bülow Björk

har sannolikt existerat i åtskilliga långhus från järnåldern. Istället är det väl så att de allra flesta har eliminerats genom det moderna jordbruket då de lersatta härdarna framför allt finns omnämnda i äldre litteratur (se t. ex. Hatt, 1957).

Vattenhål

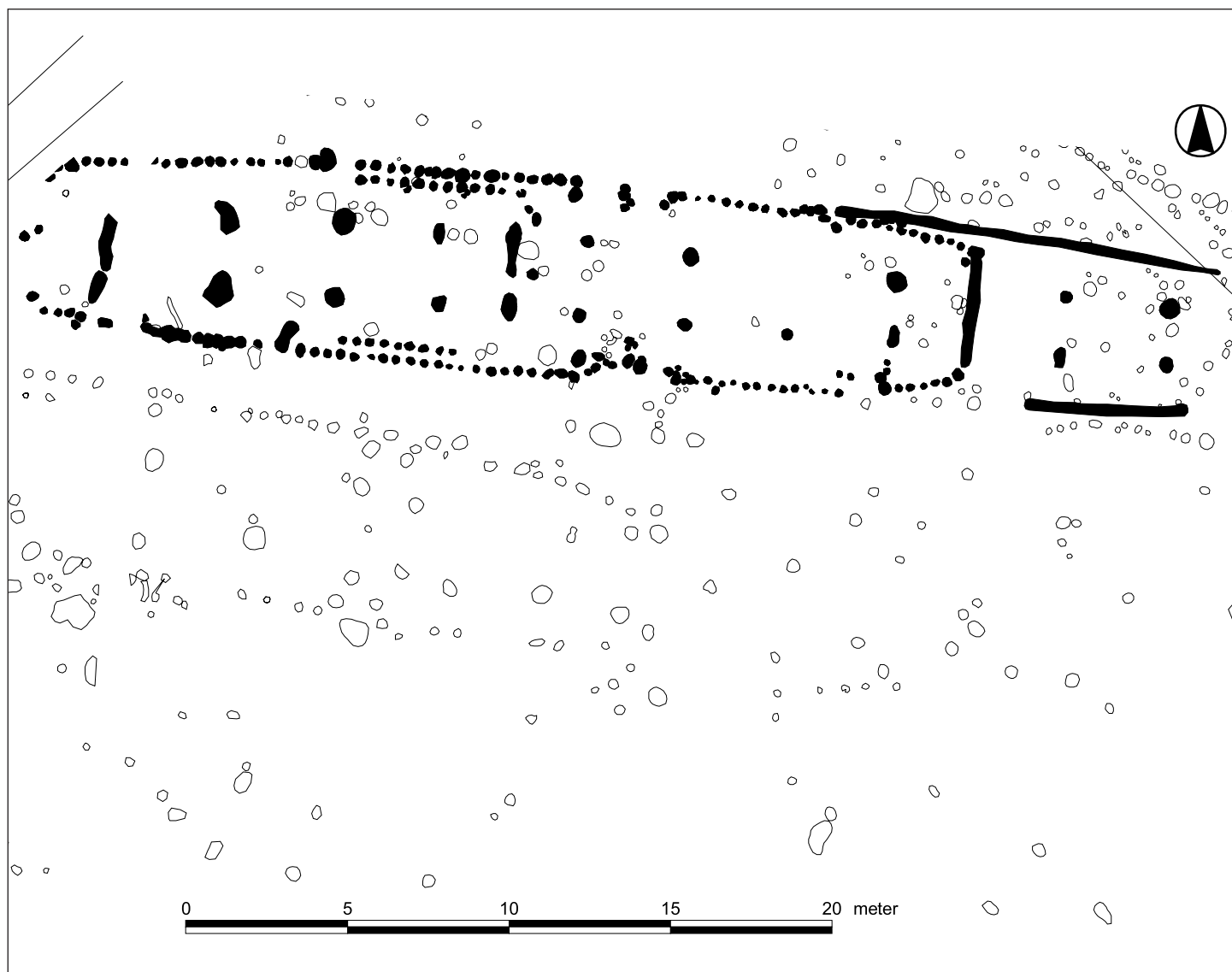
Strax söder om husen låg ett mindre vattenhål. Nedgrävningen hade en närmast rund ytform med en diameter av 1,2 meter. Djupet uppgick till 0,65 meter och nedgrävningskanterna var i det närmaste helt raka (Fig. 8). Bottenpartiet

Figur 9. Hus 1 sett mot väster. Rännorna närmast i bild hör till den senare fasen av husets historia. Foto: Lennart Carlie

var nedgrävd i den underliggande leran som hindrat det insipprande vattnet från att rinna bort. I södra delen av gropen låg ett mindre stenblock med jämn och slät ovansida. Med tanke på den fluktuerande grundvattennivån är det väl trots allt mer troligt att vattenhålet haft en underordnad roll i vattenförsörjningen utan man bör ha haft andra, mer pålitliga källor att sätta sin tillit till.

Men icke förty är den lilla gropen intressant ur ett halländskt perspektiv eftersom just brunnar är en kategori som ytterst sällan förekommer på järnålderns boplatser. Det gäller allt från regelrätta byar som vid Brogård till ensamma gårdar. Enda undantaget utgörs av en mindre gård i Trönninge där det strax intill långhuset påträffades ett likartat vattenhål som här vid Lynga (Carlie, 1995).

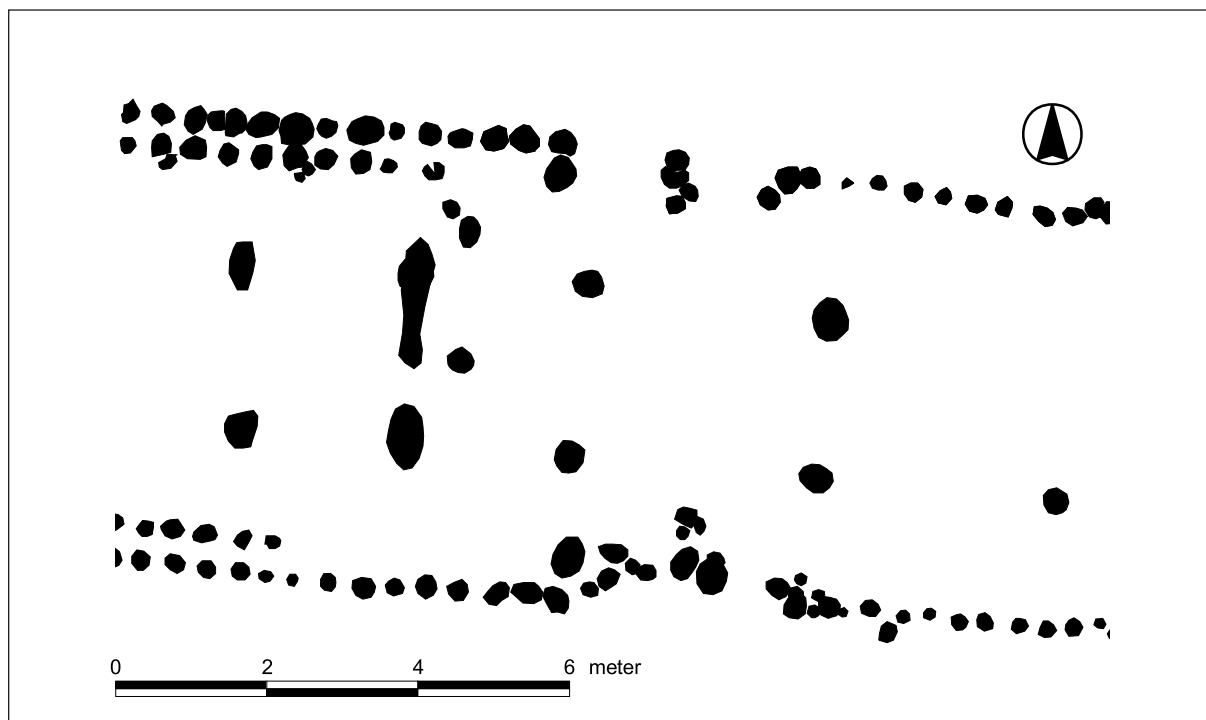
Figur 10. Planritning över hus 1. Den första byggnadsfasen sträcker sig fram till den östligaste skiljeväggen. En vägg som inte existerat i denna fas då gaveln har haft en öppen planlösning. Skala 1:200.
Grafik: Lennart Carlie

HUSEN

HUS 1

Huset var från början 29 meter långt och 6 meter brett men genomgick i ett senare skede en markant ombyggnad då östra delen förlängdes med cirka 7,5 meter. Orienteringen var västnordvästlig-ostsydöstlig (Fig. 9 och 10). I första stadiet har huset varit försett med tre ingångar där två har varit närmast motställt placerade i östra hälften

av byggnaden. Den tredje ingången var belägen utmed södra långsidan och i den västligaste delen av huset. De centrala ingångarna har en lite annorlunda konstruktion än vad som vanligtvis förekommer bland de halländska järnåldershusen. Till skillnad mot de traditionella ingångarna med en enkel passage in i byggnaden har man här vid Lynga försett huset med dubbla ingångsportar, både på norra och södra långsidan. Genom att placera en eller flera centrala stolpar har man åstadkommit två alternativa ingångar som på norrsidan har varit mellan 1 och 1,5 meter breda

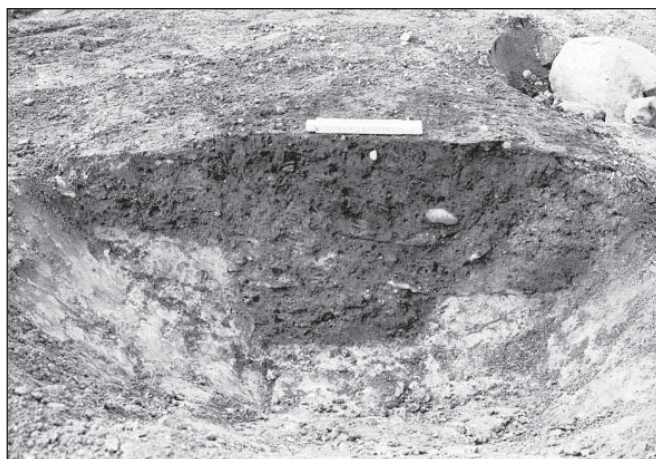
Figur 11. Den centrala ingångssektionen i hus 1. Dörrposterna läge skall väl tolkas som att det existerat dubbla dörrar i såväl norra som södra vägglinjen. Skala 1:100. Grafik: Lennart Carlie

medan de har varit något smalare på sydsidan (Fig. 11). Framför allt den södra ingången tycks ha genomgått flera ombyggnader eller förstärkningar då det förekommer ett gytter av stolphål precis i öppningen. I synnerhet den västra delen tycks ha varit problematisk eller kanske är det så att samtliga stolpar har ingått i någon form av inre luftsluss.

Husets grundform har varit treskeppigt där taket burits upp av nio bockpar i dess kortare version medan man i samband med tillbyggnaden försett huset med ytterligare två bockpar. Avstånden mellan bockparen låg huvudsakligen inom intervallet 2,5 till 3,5 meter förutom längst i väster där avståndet mellan gaveln och det första bockparet var strax över 6 meter. Här fanns å andra sidan spåren efter tre väggrännor som sträckte sig från den norra långsidan till den södra. Ursprungligen bör de ha varit en sammanhängande konstruktion, om än med skiftande nedgrävningsdjup. Vid undersökningstillfället pendlade djupet mellan 0,2 och 0,3 meter medan bredden uppgick cirka 0,4 meter. På botten av rännan fanns ett stolphål som var nedgrävd i linje med de takbärande stolparnas södra längd-

axel. Om så också varit fallet utmed den norra längdaxeln är osäkert då ett tidigare utredningsschakt var förlagt till området för den eventuella stolpen. Schaktet hade grävts betydligt djupare vilket kan ha medfört att ett stolphål mycket väl har schaktats bort. Införlivas rännan som en del av husets rumsindelnde konstruktioner får vi en uppdelning av det västligaste rummet till att passa in i husets någorlunda symetriska grundkonstruktion. Istället för ett avstånd på av sex meter fördelas det nu på 3,5 meter innanför rännan och 2,5 meter utanför.

De stolpar som burit upp taket har varit av anse- nliga dimensioner då nedgrävningarna huvudsakligen haft en diameter kring trekvarts meter och upp till en halv meter djupa (Fig. 12). Likaså förekommer en viss symetri i placeringen av de större och mindre nedgrävningarna då de mest omfångsrika stolphålen förekom ut mot husets gavlar medan de mindre återfanns i de centrala partierna. Fördelningen ger närmast intrycket av att de yttre bockparens större dimensioner reflekterar detaljer i byggnadens konstruktion där vikten av stabilitet har varit extra noga i gavelpartiet. Kanske är en av orsakerna de öppna

Figur 12. Samtliga nedgrävningar för de takbärande stolparna har varit ordentligt tilltagna. Till vänster ett stenskott stolphål (Id 10814) och till höger ett mer traditionell stolphål (Id 12161). Båda anläggningarna fanns i västra delen av hus 1. Foto: Lennart Carlie

gavlarna som huset har varit försett med och istället för att fördela takets vikt på vägglinjens yttre stolpar har man flyttat in de bärande funktionerna i huset.

Inre konstruktioner

De mest iögonfallande konstruktionsdetaljerna i huset var de extra vägglinjer som fanns i byggnadens västra del (se fig. 10). Strax väster om de centrala ingångarna löpte två parallella vägglinjer utmed husets ordinarie väggkonstruktion. Avståndet mellan den yttre och inre vägglinjen var maximalt ett par decimeter men i vissa sektioner krympte det så att enskilda stolpar närmast har tangerat varandra. Längden uppgick till strax över fem meter och i såväl öster som väster avslutades de inre vägglinjerna med ytterligare stolpar som successivt vek av mot husets mittaxel och de takbärande stolparna. Ytterligare stolphål liksom en mindre väggränna visar att det har funnits skiljeväggar både i öster och väster. Skiljeväggarna har med andra ord varit förankrade i de takbärande stolparna och åtminstone den östra väggen har delvis vilat på syllstenar, försänkta i en ränna. Det ligger väl då närmast till hand att väggen har bestått av en träkonstruktion vars livslängd man eftersträvat att vidmakthålla så länge som möjligt. Det cirka 25 kvadratmeter stora rummet har haft en öppen planlösning som endast brutits av genom ytterligare ett bockpar, placerat närmast mitt i rummet. Väster om detta

rum fanns ytterligare ett rum som sträckte sig fram till husets västgavel. Ytmässigt var det ett tiotal kvadratmeter större och precis som i det föregående fanns här också ett extra sätt av takbärande stolpar. Rummet avgränsades i väster av en ränna som sträckte sig från södra långsidan till den norra. Frånvaron av stolphål i rännan tyder på att den egentliga väggkonstruktionen vilat på någon form av organiskt underlag (träsyll).

Även i östra delen fanns spår efter en rumsindelning men inte lika tydlig som i den västra. Mest påtagligt var det i anslutning till den östligaste ingången där det fanns ett par stolphål som kan ha bildat den östra gaveln och avgränsat rummet från den öppna svalen i husets slutliga gavelparti. Det östra rummet innefattade tre par takbärande stolpar och totalt omfattade det en golvyta av cirka 35 kvadratmeter.

Någon gång har gårdsbefolkningen ansett huset som alltför litet varför man låtit göra en tillbyggnad österut. Tillbyggnaden var 7,5 meter lång och bestod i att man lät resa ytterligare två par takbärande stolpar längs husets ursprungliga mittaxel. Man har vidmakthållit samma bockspann som i den äldre konstruktionen likväl som att avstånden mellan de enskilda bockparen har varit identiska. Däremot existerar andra mer påtagliga skillnader i tillbyggnadens konstruktion genom att man övergivet det ursprungliga byggnadssättet med att placera väggstolparna i enskilda nedgrävningar. Istället har man valt att

gräva djupa och distinkta väggrännor utmed såväl norra som södra långsidan. I rännorna fanns inga spår efter stolpfärgningar vilket tyder på att stolparna vilat på någon form av stödkonstruktion. Ser man till rännornas homogena form, cirka 20 centimeter djupa och 40 centimeter breda ligger det närmast till hands att det existerat en syllkonstruktion. Det faktum att nedgrävningskanterna till rännorna har en närmast u-formad profil talar för influenser av en nordeuropeisk byggnadskultur där flera hus varit försedda med syllstockar (Zimmermann, 1998:50ff). Precis som i det ursprungliga huset har man valt en öppen gavelkonstruktion åt öster.

Tillbyggnaden har resulterat i att golvytan har ökats med 35 kvadratmeter. En ny skiljevägg har uppförts i anslutning till det ursprungliga husets östgavel där man också utnyttjat de befintliga gavelstolparna som utgångspunkt för en ny, inre skiljevägg. Även här omfattade väggkonstruktionen en distinkt ränna vilket tyder på väggen har vilat på en eller flera syllstockar. I och i direkt anslutning till de rumsindelade rännorna fanns några enstaka stolphål som stadgat upp väggkonstruktionen. Placeringen av stolparna för tankarna till väggar, byggda i skiftesverk och där de enskilda stolparna har stabiliserat de horisontella plankorna. Längden på plankorna i det ursprungliga huset bör då ha varit omkring 1,5 meter i den västra gaveln och närmare två meter i den östra.

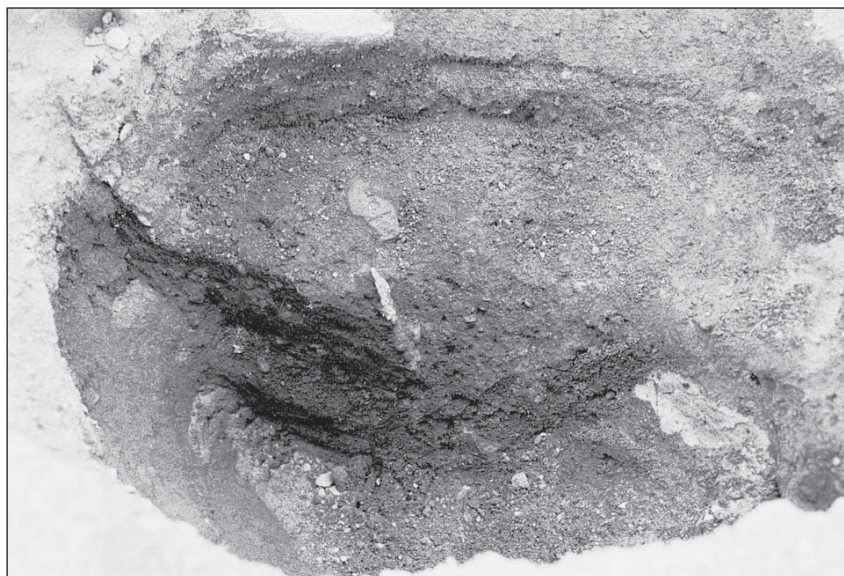
Däremot fanns ingen synlig vägg i tillbyggnadens östra gavel utan den var helt öppen. Fenomenet är ingalunda unikt utan det finns åtskilliga halländska järnåldershus där antingen ena eller båda gavlarna har haft en öppen planlösning. I vissa av husen har vägglinjerna avslutats med vardera en stolpe av något grövre dimensioner som för tankarna till dörrposter till en större port medan det i andra hus ger intryck av att det existerat någon form av svale.

Trots husets välbevarade konturer talar fynd och anläggningar mycket lite om husets funktionella uppdelning. Visserligen visar skiljeväggarna att det funnits flera rum som säkerligen haft olika funktioner. Den bevarade markhorisonten med tillhörande fynd skulle då kunna vara ett hjälpmedel men då lagret endast täckte området

väster om de centrala ingångarna blir tolkningen problematisk. Vi vet med andra ord inte om det existerat ett fyndmaterial i husets östra golvhorisont. Men samtidigt bildar ingångssektionen en skiljelinje mellan de stolphål som innehöll keramikskärvor och de vilka var tomma på fynd. Åt väster innehöll flera stolphål fynd medan det i öster var mer eller mindre fyndtomt. Om man då riktar uppmärksamheten till den västra delen är det framför allt det ”tilläggsisolerade” rummet som uppvisar en högre frekvens av keramikfynd såväl från de takbärande stolparnas nedgrävningar som från väggstolparnas grunda gropar. Men även stolphålen i det västra gavelrummet innehöll flera keramikfynd vilket tillsammans tyder på att keramikkarl har varit en vanlig rekvisita i denna del av huset. Förhållandet var det motsatta i husets östra del där endast några enstaka stolphål och då huvudsakligen nedgrävningarna för de takbärande stolparna som innehöll keramik.

De makrofossilanalyser som genomfördes har inte kunnat bistå med några ytterligare funktionsbestämningar av husets innanmäte då endast fyra prover innehöll organiskt material. Proverna har hämtats ur samtliga gropar till de takbärande stolparna. Längst i väster framkom ett obestämt sädeskorn medan fynden i de centrala partierna bestod av ett obestämt gräsfrö samt ett frö från åkerpilört. Längst i öster låg, tillsammans med en järnkniv, en bränd massa som kan vara en förkolnad brödbit eller gröt-rester, alternativt bränt gödsel.

Som ett led i funktionsindelningen lyfter man många gånger fram härdarna och dess placering men från ett halländskt perspektiv är förekomsten av bevarade eldstäder inom husens fyra väggar en mycket ovanlig företeelse. Visserligen finns det ofta ett stort antal härdar, åtminstone på äldre järnåldersboplatser, men de är spridda över hela boplatssytan. Att då välja ut en av dessa enbart för att den befinner sig innanför husets avgränsningar och i en central position har en alltför hög osäkerhetskoefficient. Istället är det många gånger så att det runt de halländska järnåldershusen existerat en uppsjö med härdar medan de helt saknas innanför vägglinjerna. Förhållandet inom hus 1 gör dock gällande att

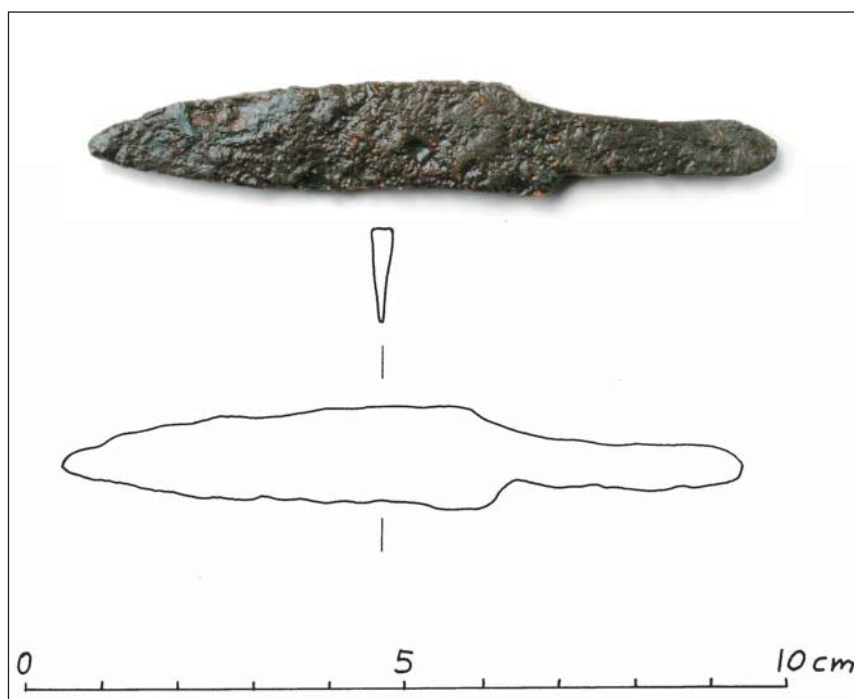

Figur 13. I anslutning till det östligaste stolphålet (Id 7558) hade man ställt ner en kniv med eggen riktad uppåt. Offerhandlingen hör till den andra byggnadsfasen av hus 1. Foto: Lennart Carlie.

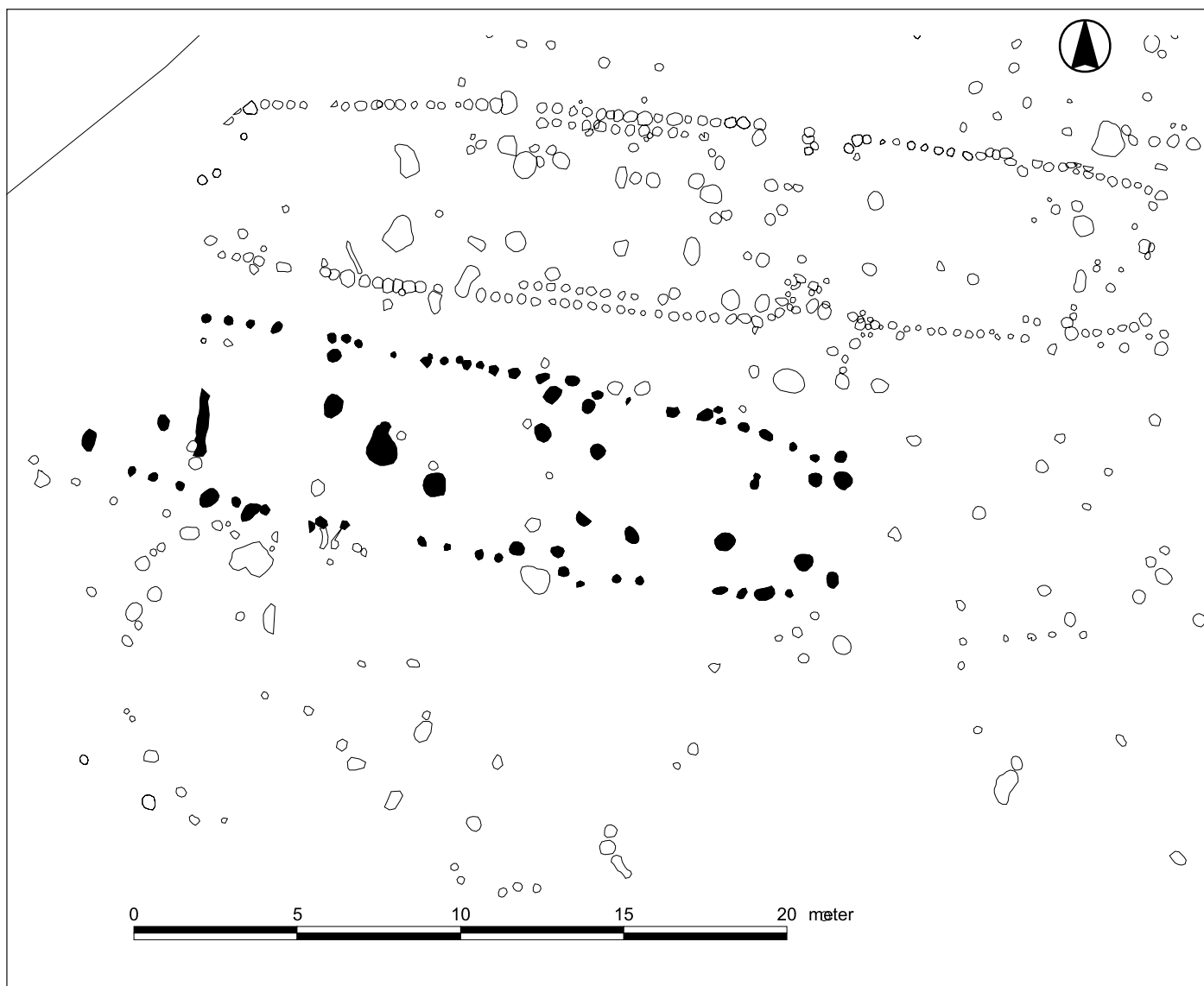
två av härdarna mycket väl kan utgöra en del av rekvisitan och om man accepterar antagandet har båda två varit placerade i den västra delen av huset. Den ena i det tilläggsisolerade rummet och den andra i det västligaste rummet (se Fig. 4).

Husoffer

I samband med tillbyggnaden har man sökt hjälp hos högre makter. Stående med spetsen uppåt påträffades i det nordostligaste stolphålet en cirka 10 centimeter lång järnkniv (Fig. 13 och

Figur 14. Detaljbilder av kniven (fnr 279) i naturlig skala. Foto: Staffan Hyll, teckning: Annika Jeppsson.

Figur 15. Planritning över hus 2. Skala 1:200. Grafik: Lennart Carlie

HUS 2

14). Knivens placering tyder på att den lagts ned alldeles intill den takbärande stolpen. Knivar som rituella husoffer en ganska ovanlig företeelse i Sverige och placeringen med spetsen uppåt är det enda av sitt slag i landet (Carlie, A. 2004:150ff). Det fanns även ett litet bränt fragment av organisk materia vars sammansättning tyder på att det antingen utgjorde bröd- eller grötrest, alternativt förkolnat gödsel. Men med tanke på de rituella ceremonier som ägt rum i samband med nybyggnationen är det väl mer sannolikt att resterna skall hänföras till det förstnämnda som då också bör kopplas till själva invigningsriten.

Huset har varit en treskeppig konstruktion, cirka 22 meter långt och 6 meter brett (Fig. 15). Orienteringen var västnordvästlig – östsydöstlig. Även för detta hus fanns stora delar av vägglinjernas konturer bevarade, tillika med nedgrävningarna för ingångarnas karaktäristiska indragna stolpar. Utifrån de sistnämnda stolphålen står det klart att huset har varit försett med tre ingångar som har gett dess invånare tillträde genom såväl norra som södra långsidan. Någon meter öster om husets mittpunkt har det existerat två, närmast motställda ingångar medan den tredje har varit placerad på den norra långsidan och cirka fem

meter från gaveln. Till skillnad från hus 1 var ingångarna här av traditionell typ med något mer markerande stolpar i vägglinjen och ett ensamt, inre sätt av stolpar.

Taket har burits upp av sju par stolpar. Avståndet mellan de enskilda bockparen varierar något men pendlar huvudsakligen kring 3,0 - 3,5 meter. Enda undantaget bestod av stolpsättningarna i anslutning till de centrala ingångarna där avstånden inskränkte sig till 1,5 meter. Vid två tillfällen "fattas" spår efter takbärande stolpar på så sätt att endast ena nedgrävningen i de enskilda bockparen fanns bevarat. De befintliga stolphålen har varit 0,2 och 0,35 meter djupa med en placering som otvetydigt talar för att dess kontrahenter har varit en realitet men att det inte funnits någon anledning att försänka dem så djupt att groparna lämnats kvar åt eftervärlden. Dels rör det sig om en stolpe i bockparet öster om ingången och dels det som varit placerat väster om denna. Bockbredden varierar mellan 2,25 till 2,75 meter där det största avståndet förekom i husets mellersta partier.

I väster fanns en avgränsande väggränna likt den i hus 1 men här löpte rännan endast mellan de takbärande stolparna. De likartade nedgrävningskanterna tillsammans med ett homogent djup talar även här för en syllstock som underliggare i väggkonstruktionen.

Båda gavlarna hade en mer eller mindre öppen planlösning. I östra ändan fanns nedgrävningarna efter ett par större stolpar som varit placerade cirka 0,5 meter söder respektive norr om de takbärande stolparnas längdaxel och i höjd med de sista väggstolparna. Dimensionerna var i paritet med takstolparna vilket tyder på en bärande funktion medan det utdragna läget visar på att man medvetet önskat en fri passage in i huset. Ett mindre stolphål ungefär mitt emellan gavelstolparna kan tolkas som att man haft någon form av port med hängande dörrar som underlättat passagen in och ut ur byggnaden. Lika påtagligt är inte spåren vid den västra gaveln. Det fanns visserligen en centralt placerad stolpe ungefär en meter utanför skiljeväggen men samtidigt lyste de utdragna gavelstolparna med sin frånvaro. Men samtidigt fanns här ett flertal gropar som mycket väl kan ha spolierat äldre anläggningar

liksom att just detta parti var omrört sedan den föregående förundersökningen.

Cirka fem meter väster om ingången och mitt i huset längdaxel låg en närmast cirkelrund anläggning, fylld med bränd lera (Id 7972). Anläggningen hade en diameter av en meter och i norra delen fanns ett mindre utskjutande parti vars innehåll innehöll en träkolsblandad fyllning. Lertäcket var som mest fem centimeter tjock och vilade i sin tur på ett lager knytvävsstora stenar. (Fig. 7). Sammansättningen talar för att anläggningen har utgjort en lerklädd hård i bostadsdelen, vilket är det första kända exemplet i Halland.

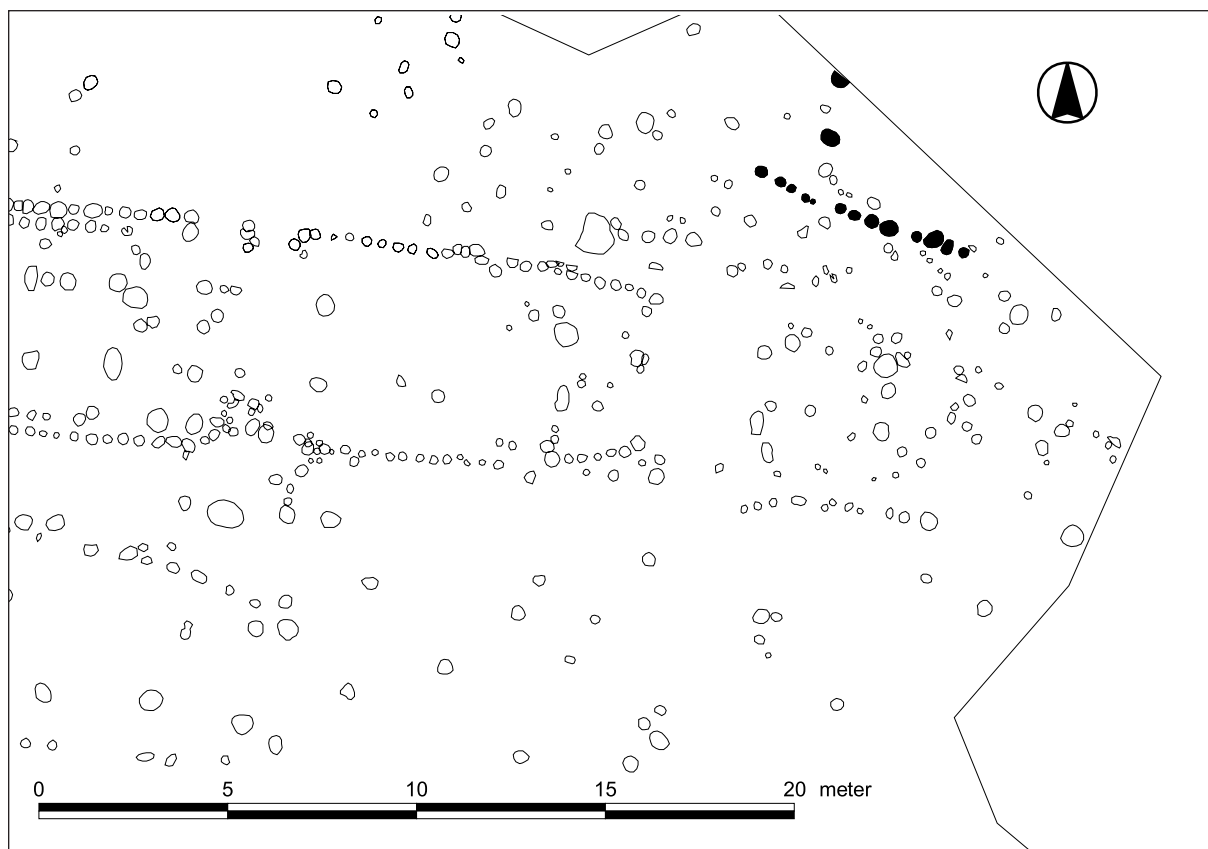
Inre konstruktioner

Mest framträdande i huset var det förhållandevis begränsade avstånden mellan bockparen kring de centrala ingångarna. Från det normala kring tre meter har man här kortat ner avstånden till endast hälften. Stolparnas placering tyder på en separat förstuga till vilken man haft tillträde från såväl norr som söder. I västra delen av förstugan förekommer den största spännvidden inom de enskilda bockparen och precis i mittpunkten mellan de båda stolparna fanns ytterligare ett stolphål, om än av mindre format. Tillsammans låg de på en rak linje mellan ingångarnas indragna stolpar vilket talar för en skiljevägg mellan förstugan och rummet väster därom. Hur det däremot förhöll sig åt öster låter sig inte utläsas av de kvarvarande konstruktionsdetaljerna men det korta avståndet mellan bockparen kan vara en indikation på en skiljevägg även här.

HUS 3

Huset var beläget i den östligaste delen av undersökningsområdet och uppmärksammades först i ett senare skede. Större delen av husets lämningar låg utanför exploateringsområdet och det som blottats var den västra gaveln, knappt sju meter av husets södra vägglinje samt stolphålen för det västligaste bockparet (Fig. 16). Gaveln var liksom de två andra husen helt öppen och orienteringen på huset var närmast nordväst – sydöstlig.

I ett första skede tolkades vägglinjen som en sammanhängande ränna i vars fyllning man kunde skönja ett tiotal färgningar efter vägg-

Figur 16. Planritning över hus 3. Skala 1:200. Grafik: Lennart Carlie

stolparna. Till skillnad från de två andra husen var stolphålen betydligt djupare än rännan vilket tyder på en frånvaro av syllkonstruktion utan varje stolpe har varit separat nedgrävd. Precis i schaktkanten och i väggens riktlinje låg en 0,7 meter stor sten som man helt sonika inlemmat i husets väggkonstruktion istället för att transportera bort den när huset uppfördes.

Det samlade intrycket av huset, sett till stolphålens dimensioner talar för att även detta hus har varit en byggnad vars längd överskridit 20 meter.

Inre konstruktioner

I anslutning till det västligaste bockparet fanns några mindre stolphål som antyder en indragen skiljevägg mot det öppna gavelpartiet men också att denna del av huset kan ha haft en inre väggkonstruktion, likt den i hus 1. Men samtidigt måste man beakta att endast en mindre del av huset har undersökts.

HUSENS KRONOLOGI

Husens rumsliga placering talar för en skillnad i tid och man kan mer eller mindre utesluta att hus 1 har varit i bruk samtidigt med hus 2 och 3. Avståndet mellan de två parallellt liggande husen 1 och 2 uppgick 1,5 meter medan avståndet mellan hus 1 och 3 har varit knappt två meter. Däremot kan inte uteslutas att det kan finnas en samtidighet mellan hus 2 och 3 då avståndet dem emellan är 17 meter.

Ur kronologiska aspekter står vi inför tre hus som inte uppvisar någon överlappning i plan. Vad som då står till buds är eventuella skillnader i konstruktion som kan bistå med information kring händelseutvecklingen på platsen. Typologiskt finns det skillnader mellan hus 1 och 2 medan hus 3 blottades i alltför liten omfattning för att avslöja dess kompletta grundform och därför blir betydligt svårare att inlemma i den kronologiska diskussionen.

Även om det förekommer skillnader mellan

de båda husen måste tilläggas att baserat på generella normer, uppvisar husen grundformer som tidsmässigt placerar dem i romersk järnålder - folkvandringstid. De parametrar som då har tagits hänsyn till är husens bredd, ingångarnas placering, de takbärande stolparnas bockbredd, avstånd mellan enskilda bockpar samt förekomsten av väggrännor. Men även om vi applicerar dessa parametrar på de två husen är avvikelserna så pass marginella att vi fortfarande inte kommer vidare i den lokala kronologin. Så för att komma vidare i diskussionen måste vi inlemma andra betraktelser och analyser.

En metod är att studera förekomsten av fynd i stolphål där en högre frekvens kan vara liktydigt med att huset har uppförts på en plats som redan varit utnyttjad under en längre tid medan det motsatta kan vara ett tecken på att ytan har varit jungfrulig mark. Skillnaden blir då påtaglig mellan de båda husen i det måtto att hus 2 har en avsevärt lägre fyndfrekvens. Endast fyra av stolphålen längs vägglinjerna och lika många av takbärande stolphål innehöll keramik. Förhållandet för hus 1 var att 33 väggstolpar, 11 takstolpar likväl som samtliga väggrännor omfattades av keramikfynd. Så utifrån denna jämförelse skulle hus 2 vara det äldsta av de båda husen.

En kanske inte lika säker metod är att se till frekvensen av anläggningar som på olika sätt har blivit genomgrävda då husen byggdes. Liksom för fyndfrekvensen borde antalet överlagrade anläggningar spegla en skillnad i tid, dvs. ju fler anläggningar som överlagrats desto senare anläggningsdatum har huset. Metoden är kanske inte helt pålitlig men som ett av flera hjälpmedel kan den öka tillförlitligheten i den kronologiska diskussionen. Även här framstår hus 1 som det yngsta genom att ett par större härdar har grävts igenom när man reste två av de takbärande stolparna. För hus 2 är däremot resultatet det motsatta då inga anläggningar har legat i vägen när det uppfördes.

En av de ovan nämnda härdarna (Id 2028) låg strax öster om det centrala ingångspartiet i hus 1. ¹⁴C-dateringen visar att härden varit i bruk under sen romersk järnålder – folkvandringstid, (AD 250-420, kalibrerat med ett Sigma-värde) vilket betyder att huset uppförts först

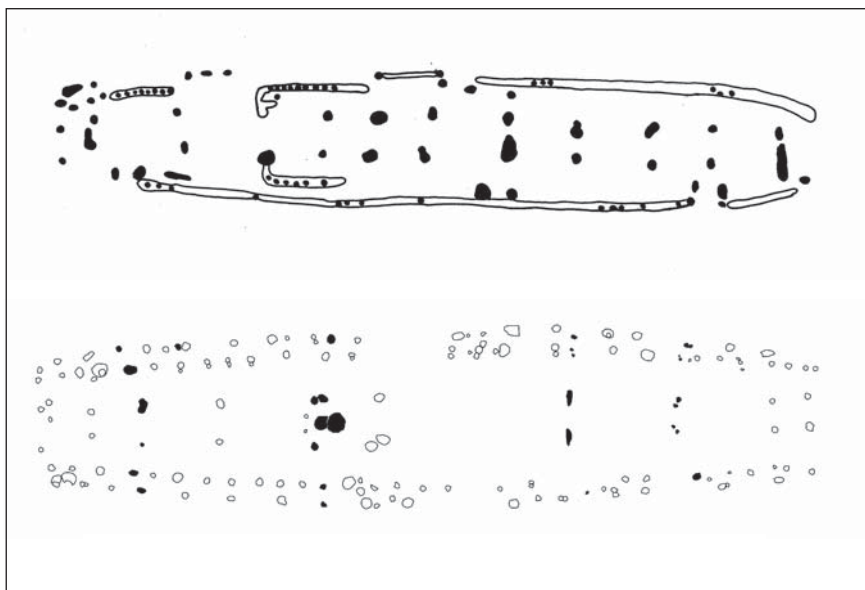
därefter. Samtidigt finns en datering från hus 2 där träkol från stolphålet till en av takbärande har givit ett något äldre resultat (AD 130-240, kalibrerat med ett Sigma-värde).

Sammantaget visar de olika analysmetoderna på ett likartat händelseförlopp som kronologiskt placerar hus 2 i en tidigare fas än hus 1. Tidpunkten när det äldre rivs och det yngre uppförs bör förläggas till senare delen av romersk järnålder eller början av folkvandringstid. När hus 2 uppfördes får enbart förbli spekulationer men av de ¹⁴C-dateringar som genomfört ligger det närmast till hands att placera dess byggnation till tiden kring Kristi födelse. Detta antagande låter även plausibelt om man ser till husets grundkonstruktion som påminner om andra halländska hus från romersk järnålder men som samtidigt skiljer sig från de förromerska hustyperna i länet.

Det för då onekligen tankarna över till hus 3 som trots att endast en mindre del av husets sydvästra hörn blottades, bör dateras till järnåldern och tiden efter Kristi födelse. Framför allt är det förekomsten av en väggränna, de tätt placerade väggstolparna samt det enda bockpar som fanns innanför undersökningens begränsningar. Möjligen kan bockparets bredd bidra i den kronologiska diskussionen då den var betydligt mindre än vad som dokumenterats för de två andra husen. Avståndet i hus 3 var omkring 1,5 meter vilket skall jämföras med de cirka 2 meter som gällde för hus 1 och 2. Den generella utvecklingen bland järnålderns långhus går från en ballanserad eller överballanserad konstruktion till det underballanserade huset (Herschend, 1989:83f), dvs. bockbredden blir med tiden mindre. Överför man detta förhållande till Lynga finns mycket som talar för att hus 3 utgör den tredje generationen av gården, kanske med en kontinuitet in i vendeltid.

Gården vid Lynga och omvärlden

För de båda kompletta husen är det framför allt två särdrag som kan ligga till grund för en vidare jämförelse med andra hus från äldre järnålderns senare hälft. Dels är det dess förhållandevis rektangulära grundform, dels den inre väggkonstruktionen i hus 1. När det gäller hus 1 och de dubbla vägglinjerna är jämförelsematerialet täm-

Figur 17. Hus VI i Brogård och hus 16 i Järrestad är ytterligare två exempel där delar av byggnaden försetts med dubbla vägglinjer. Skalan på båda ritningarna är 1:400. Efter Carlie 1992 och Söderberg 2003.

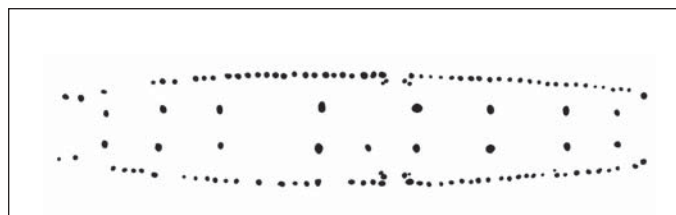
ligen begränsat. För halländskt vidkommande är det endast vid Brogård som man valt att tilläggsisolera ett hus på liknande sätt. Huset (hus VI) tillhörde stormansgården i byn och var med sina 40 meter det näst längst järnåldershuset på platsen. Även här fanns de dubbla vägglinjerna i husets västra del där stolparna har varit försänkta i en inre väggränna (Carlie, L. 1992:25). I väster står den inre vägglinjen i direkt förbindelse med ett av bockparen medan avslutet österut slutar tämligen abrupt efter cirka fem meter. I nordvästra hörnet fanns en mindre ränna som tillsammans med yttervägg och skiljevägg skärmade av eller bildade fundament till en cirka en kvadratmeter stor yta, närmast liknande ett högsäte eller avskild plats för betydelsefulla utensilier.

Paralleller med andra svenska järnåldersgårdar är tämligen begränsade och när grundplanerna något sänär stämmer överens, skiljer sig tolkningarna åt. Från till exempel Järrestad har två av långhusen varit försedda med dubbla stolphålsrader. I ena fallet har de inre stolparna tolkats som stöttor eller fundament för bänkar eller andra plattformslänkande fundament i den vikingatida hallen (Söderberg, 2003:129). I det andra fallet är det fråga om ett något äldre hus

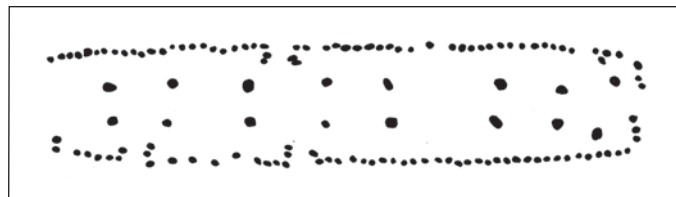
(hus 16) där det förekommer såväl en yttre som en inre väggrad i husets västra del där den yttre raden har tolkats som snedstöttor. Samtidigt poängteras att man endast i något enstaka fall kunnat påvisa att stolparna verkligen lutat (Ibid., 2003:417) och med den symmetri som existerat bland stolphålen i vägglinjerna finns det mycket som talar för att huset verkligen har varit försett med dubbla vägglinjer där mellanrummet fyllts ut med något isolerande material (Fig. 17).

I andra fall är det fråga om hus där vägglinjerna består av ett flertal kompletterande stolpar i vägglinjerna. Som exempel kan nämnas hus 2 i Västra Karaby där delar vägglinjen består av parvis placerade stolpar. Tolkningen av detta förfarande kan väl också exemplifieras av sagda hus där två alternativ nämns. Antingen kan det bero på reparationer eller också att man skall se det som exempel på olika tekniska lösningar av husets väggkonstruktion som då skilt sig åt inom olika partier av byggnaden (Pettersson, 2002:497).

Grundformen på de båda Lyngahusen skiljer sig även från stora delar av det halländska materialet då båda två har en närmast rektangulär form medan den allmängiltiga har varit hus med

Figur 18. Huset vid Trulstorp 1:8 visar på den karaktäristiska "cigarrformade" byggnadsstilen som förekommer under romersk järnålder i Halland. Skala 1:400. Efter Fors, et. al. 1993.

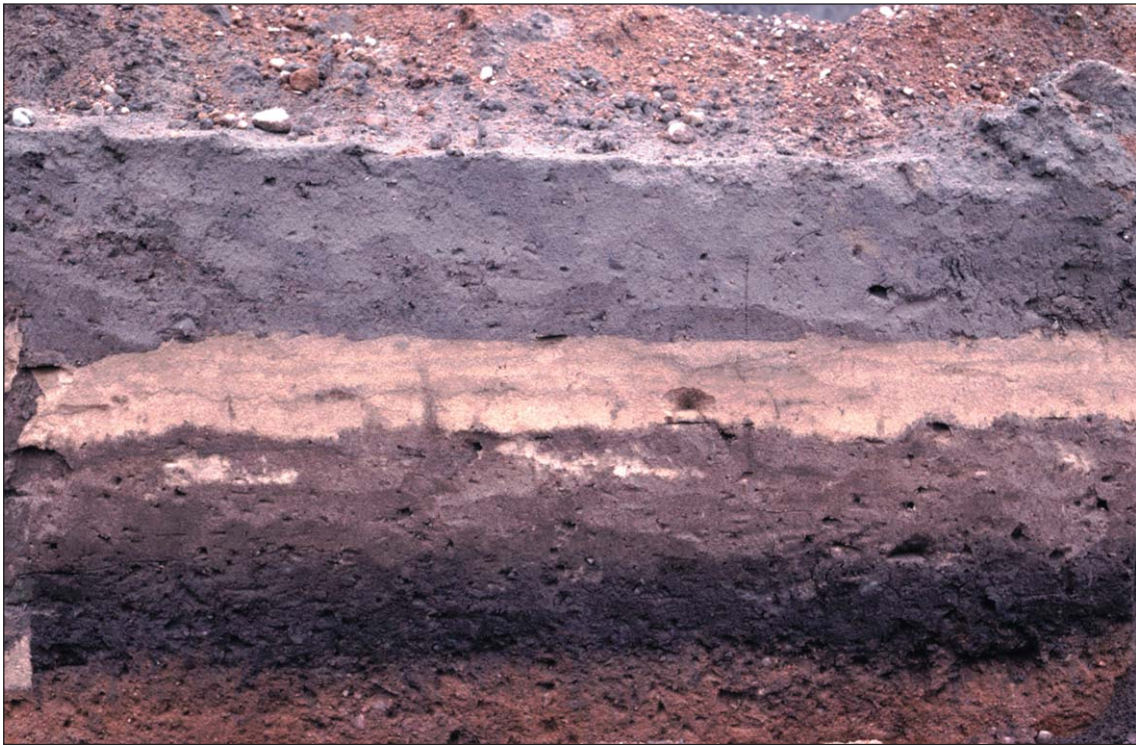
Figur 19. Hus XXXII vid Brogård är ett av de få hus från romersk järnålder där grundformen är närmast rektangulär. Skala 1:400. Efter Carlie 1992.

divergerande vägglinjer. I flera fall har husen varit närmare en meter bredare i mittpartiet, jämfört med gaveländarna. Tendensen är påtaglig och grunden läggs redan under sen förromersk järnålder varefter den kan följas fram i folkvandringstid där hus från Trulstorp kan stå som typisk förebild (Fig. 18). För att övergå till Lynga och de rektangulära husen finns de närmaste parallellerna bland husen vid Brogård där hus XXXII (Fig. 19) och VIII uppvisar mest likartade drag men där även hus IV och XXII kan inlemmas i denna skara. I övrigt finns inga lämpliga jämförelseobjekt i Halland utan närmaste paralleller återfinns söder om Hallandsåsen.

Dateringen på de mer rektangulära husen i Halland har en tydlig knytning till romersk järnålder och redan vid slutet av denna period sker en generell återgång till de mer "cigarrformade" husen. Tendensen blir också tydlig i den ombyggnad och tillbyggnad som sker av hus 1 i Lynga där huset genomgår en transformation från det mer rektangulära till en större divergens av vägglinjerna vilket då framför allt gäller den östra delen. Här dras vägglinjerna mer samman och avstånden mellan väggarna krymper från cirka sex meter i husets centrala parti till strax över fyra meter ute i gavelpartiet.

FLYGSANDSLAGRET

Stora delar av området kring Lynga karaktäriseras idag av sanddyner vars mäktighet varierar allt från små dyner på några hundratals kvadratmeter till dem som täcker ett hektar eller mer. Orsaken kan härledas till kusten ett par kilometer västerut där den långgrunda sandstranden har varit ett aldrig sinande resursområde för de dyner som idag täcker området. Idag har man lyckats begränsa sandflykten genom en omfattande skogsplantering men tillbaka på 1800-talet visar äldre kartmaterial att det förekom en omfattande sanddrift och dynbildning. Men samtidigt har våra arkeologiska undersökningar i området påvisat att gränserna har varit närmast knivskarpa mellan de ytor som varit täckta av sand och arealer där sanden inte lyckats tränga in. Således fanns det inte några indikationer att det lilla flatmarksgravfältet vid Lynga skulle ha varit täckt med sand men bara ett femtiotal meter längre norrut förekom en markant gränslinje i de schakt som öppnats. Härifrån och in över den undersökta boplatsen sträckte sig ett tjockt sandlager var mäktighet idag uppgår till närmare en meter på det mest utsatta stället för att inom boplatsområdet åter helt abrupt upphöra. Denna gräns låg cirka 15 meter in på undersökningsområdet. Följden

Figur 20. Det ljusa sandskiktet har legat som ett lock över delar av boplatsen och skyddat den från det moderna jordbrukets mer effektiva redskap. Foto: Lennart Carlie

har blivit att endast vissa delar av boplatsen har legat väl skyddat under lagret medan framför allt den östra och södra delen har varit mer utsatt för jordbruksmaskinerna ständiga åverkan på fornlämningen.

Det lager som täckte delar av boplatsen utgör då troligen resterna efter en större sanddyn som haft en längd av åtminstone 300 meter. Av profilen att döma kan man urskilja en markant gräns i flygsandslagret som visar att bönderna längre tillbaka har brukat jorden men slutligen fått ge upp sina strävanden. Stratigrafiskt består de olika lagren av ett 20-30 centimeter tjockt, modernt matjordslager som i sin tur täcker ett upp till 10 centimeter tjockt, helt opåverkat sandskikt (Fig. 20).

Även om det inte genomfördes några radiometeriska dateringar visar de samlade iakttagelserna i fält att den mer omfattande sandflykten har ett förhållandevis ungt ursprung. Mest sannolikt är att den har varit som mest omfattande under historisk tid, kanske med en början under 15- eller 1600-talet. Däremot visar lagerstratigrafin från de förhistoriska anläggningarna på

en total frånvaro av sandskikt vilket endast kan tolkas som att man, åtminstone under järnåldern, varit förskonade från detta gissel.

KULTURJORDEN

Under det kompakta flygsandslagret fanns ett kulturpåverkat lager vars fyndinnehåll kan knytas till de aktiviteter som skett på platsen under århundradena efter Kristi födelse. Tyvärr täckte lagret täckte enbart de västliga partierna av undersökningsområdet med följd att endast de västligaste delarna av hus 1 och 2 kom att omfattas av lagret (Fig. 21).

En av frågeställningarna var knuten till lagret och huruvida det fanns ett tidsmässigt samband med bosättningen men också huruvida fynden i lagret kunde spegla de aktiviteter som ägt rum innanför husens fyra väggar. På den punkten har det enbart varit möjligt att partiellt besvara frågan då lagret saknades över den östra hälften av husen. När det gäller den första frågeställningen står det dock otvetydigt klart att fyndmaterialet i såväl lager som anläggningarna kan knytas till samma tidsintervall. Tydligast framgår

Figur 21. De grå partierna visar utbredningen av kulturlagret. Som framgår täckte det endast de västligaste partierna av hus 1 och 2. Skala 1:350. Grafik: Lennart Carlie

det vid en jämförelse mellan den keramik som påträffades i lagret och den som samlades in från anläggningarna. Oavsett var keramiken låg visade kärlformerna på samma formspråk och i vissa fall var likheten mellan skärvorna så

distinkt att de mycket väl kan emanera från ett och samma kärl. Däremot var förhållandet mellan lager och anläggningar mindre påtagligt då det stundtals förekom skarpa kontraster mellan de båda skikten. Framför allt gäller det ett tunt

Figur 22. Att lagret delvis bildats efter husets användningstid framgår av ovanstående foto. Stolphålen i husets vägglinje syns bortom lagret men de är ej synliga i själva lagret. Foto: Lennart Carlie

Figur 23. Fyllningen i stolphålet är betydligt ljusare än den kulturpåverkade markhorisonten. Foto: Lennart Carlie

och betydligt mörkare skikt som inte var genomskuret av anläggningarnas nedgrävningskanter. Tydligast framträder det i anslutning till hus 1 där stolphålen i den norra vägglinjen täcks av lagret (Fig. 22). Som framgår av figur 23 bildar det en obruten horisont och kontrasterar även färgmässigt gentemot stolphålens ljusare fyllning. De skiftande färgschatteringarna skall väl tolkas som att lagret reflekterar mer än en fas av gårdens brukningstid där den mörkare horisonten är av något yngre datum. Lagret måste ha bildats efter att man dragit upp de stolpar som ingått i hus 1. Eftersom det förekom en del träkolsfragment i detta lager är det väl mest sannolikt att det delvis är ett resultat av aktiviteter som skett under gårdens tredje fas. Däremot bör nedre delen av lagret vara samtida med hus 1 och fynden bör således återspegla de aktiviteter som skett när huset stod på platsen.

FYNDEN

KERAMIKEN

Sammanlagt påträffades 21,5 kilo keramik varav närmare 19,5 kilo härrör från olika anläggningar och resterande 2 kilo kom från kulturlagret. Merparten av keramiken representerar det vi i dagligt tal benämner hushållskeramik, det vill säga traditionell brukskeramik vars sammansättning varierar från större förrådskärl med en mynningsdiameter som kretsar kring 25-30 centimeter ned till kärl vars omkrets legat kring 15 centimeter. Kärlformerna bestod huvudsakligen av typer där övergången mellan buk och mynning har varit S-formad på ett mer eller mindre påtagligt sätt. Endast i undantagsfall har det varit möjligt att urskilja kärl med en mer rak och slät

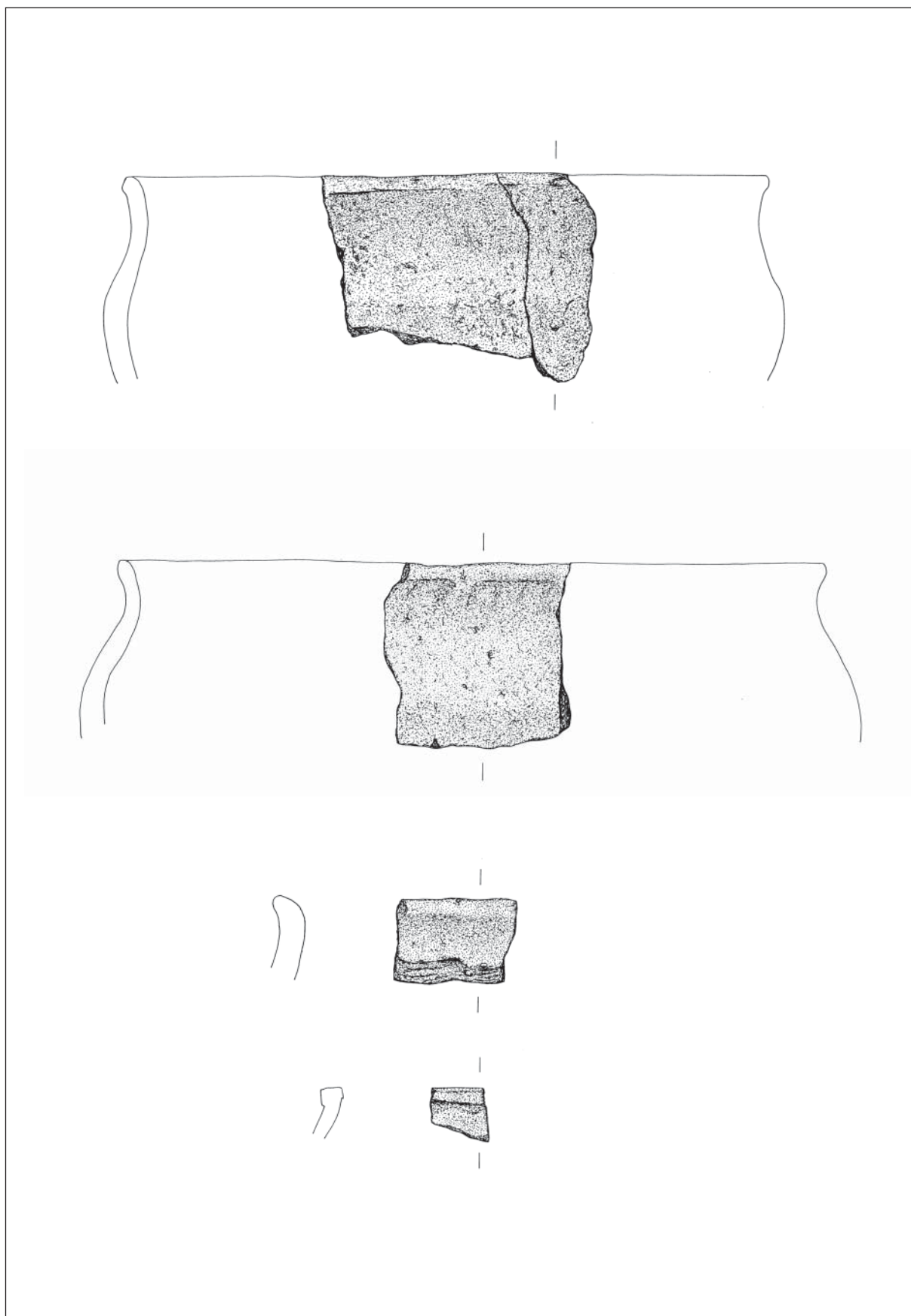

Figur 24. *Keramikansamling i anslutning till ett meterstort stenblock. Foto: Lennart Carlie*

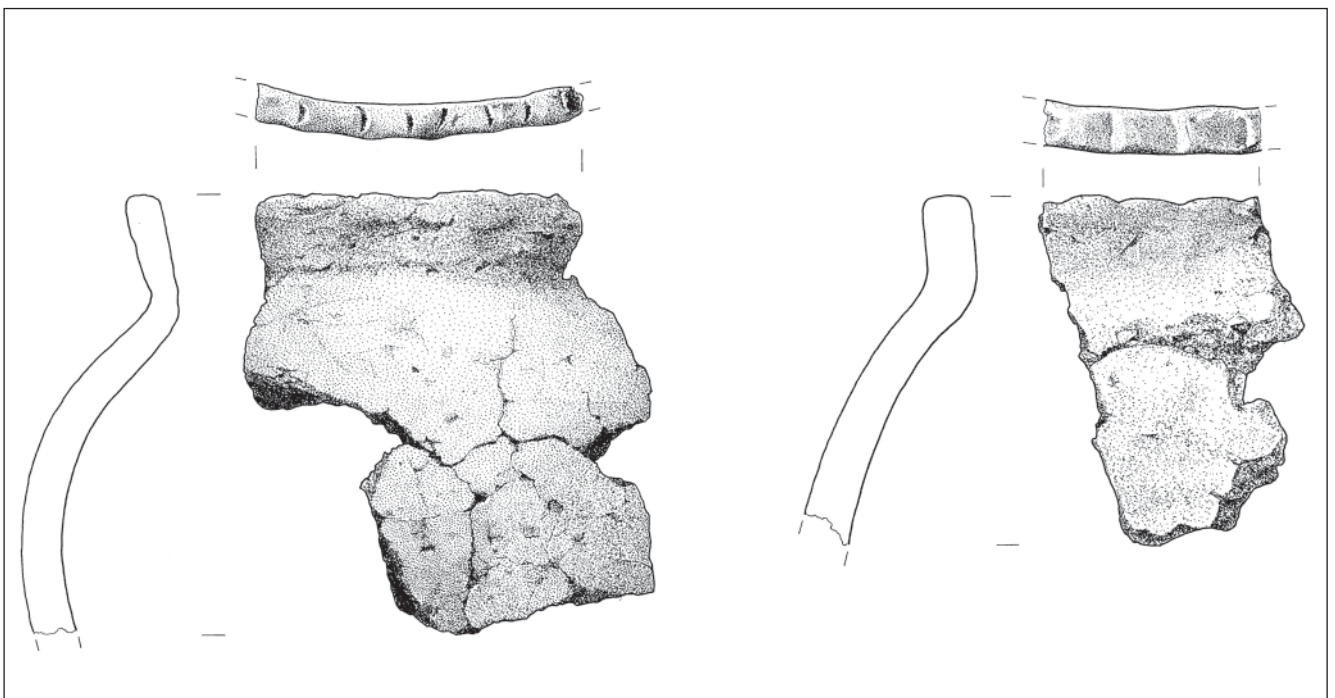
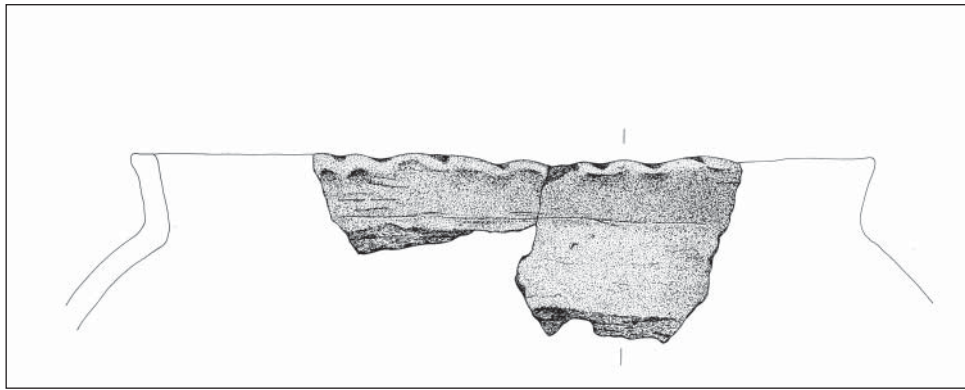
övergång. Keramiken var spridd över nästan hela undersökningsytan. Den generella tendensen var att de enskilda anläggningarna och varje enskild kvadratmeterruta i kulturlagret överlag innehöll små mängder keramik. Oftast var det fråga om någon eller några skärvor i anläggningarna och något fler i kulturlagret. Men det förekom trots allt anläggningar i vilka det låg kilovis med keramik. I dessa fall har det varit fråga om skärvor från en, två eller tre kärl som av någon anledning förpassats ned i groparna. Huvudsakligen var det då fråga om bukskärvor och i viss mån även mynningsfragment medan bottenbitar var närmast helt uteslutna. I vissa fall får man intrycket av att kärlen gått sönder på platsen då delar av kärlen även förekom i kulturlagret runt omkring de enskilda anläggningarna. Symptomatiskt för de mer omfattande keramikkoncentrationerna var att de huvudsakligen koncentrerades till jordfasta stenblock som fanns utspridda lite här och var inom undersökningsområdet. När det gäller fynden i lagret får man nästan intrycket av att skärvorna förpassats in mot stenarna för att inte "ligga i vägen" men att man också grävt ner

den på platser där det normalt inte skett någon verksamhet. Mest påtagligt blir det strax väster om hus 2 där en enda anläggning, knappa metern i diameter och ett par decimeter djup, innehöll nästan tre kilo keramik (Id 8973). Skärvorna kom från tre olika kärl som vid förpassningen till gropen redan var i trasigt skick. Huvudsakligen var det delar av buken som var bevarad medan mynningskärvorna var betydligt reducerade i antal. Bottenbitarna lyste närmast helt med sin frånvaro vilket, tillsammans med det ringa antalet mynningar, tyder på att man tagit tillvara det som kunde användas av kärlen och därefter förpassat kvarvarande delar ned i gropen. Gropen i sig var nedgrävd alldeles intill ett meterstort block så oavsett vad som än skedde i området förblev materialet oantastat (Fig. 24).

Förbluffande nog var så gott som all keramik oörnerad. Endast ett större kärl var försedd med en tydlig och samtidigt, distinkt, ornamentik då mynningskanten försetts med fingerintryck längs hela kanten (Fig. 25b). Kärlet har haft en mynningsdiameter kring 25 centimeter medan höjden kan uppskattas till någonstans mellan

Figur 25a. Karaktäristisk keramik från Lyngaboplatsen. Överst: Fnr 291. I mitten: Fnr 345. Nederst: Fnr 300. Skala 1:2. Teckning: Annika Jeppsson.

Figur 25b. Endast ett mindre antal skärvor vid Lynga uppvisade någon form av dekor. Vanligast och mest iögonfallande var de kärl vars mynningar dekorerats med fingerintryck. På bilden ses skärvor från samma kärl, Fnr 298.

Överst: Skala 1:3. Teckning: Annika Jeppsson. Mitten: Scannad skärva i skala 1:2.

De två nedre skärvorna kommer från en samtida boplats vid Skrea, ca 20 km längre norrut. Skala 1:2. Teckning: Staffan Hyll.

20 och 30 centimeter. Dylika kärl förekommer på andra järnåldersboplatser i Halland där de tydligaste parallellerna kan göras med Skrea 195 och Sannagård utanför Falkenberg. Men även vid Daggarp, söder om Halmstad och vid Hamneda i Småland förekommer denna form av ornamentik. Dateringen från samtliga lokaler visar att ornamentikstilen förekommer under sen förromersk järnålder och romersk järnålder (Wranning, 2001:44f).

Övriga ornamentikstilar består av ett ynka streck på ett synnerligen tunt kärl samt snörintryck på två mycket små skärvor. För de sistnämnda är det svårt att klargöra huruvida det rör sig om delar av en liten neolitisk trattbägare eller det är fråga om ett kärl som tillhört järnåldersbosättningen. Båda tolkningsalternativen är möjliga då det även förekommer neolitiska artefakter i fyndmaterialet liksom en ^{14}C -datering vars resultat visar på aktiviteter under mellaneneolitikum (Carlie, L. 2001b).

Likaledes är förekomsten av så kallad finkeramik sparsam. Tillsammans fanns det knappa tiotalet skärvor vars form och struktur tyder på att de härrör från ett mycket begränsat antal kärl. De tunnväggiga och polerade skärvorna återfanns i såväl anläggningar som lager i nära anslutning till husen och då framför allt väster om byggnaderna. Den ringa mängden polerad keramik är en företeelse som också löper likt en röd tråd genom samtliga järnåldersbosättningar i Halland där antalet skärvor, i genomsnitt, understiger tiotalet, även på mer omfattande järnåldersboplatser (Carlie, L. 2004).

I södra delen av undersökningsområdet fanns en större grop som bland annat innehöll ett stort och rikt keramikmaterial. Materialet omfattade närmare 6 kilo men var samtidigt mycket fragmentariskt. Av de närmare 1000 skärvorna var det omöjligt att sammanfoga så pass många bitar att de kunde avslöja kärlets form och storlek. Det längsta man kan komma i spekulationerna är att de svagt välvda skärvorna tyder på tämligen stora kärl som av en eller annan orsak förpassats ned i gropen. De cirka 50-talet mynningsskärvor visar att materialet härrör från åtminstone fem kärl. Halsen har varit skarpt vinklad och mynningsprofilen tydligt förtjockad, närmast så

att förtjockningen bildar en cirka 5 millimeter bred, yttre vulst längs mynningskanten. Kärlet från vilka dessa mynningsskärvor härstammar bör ha varit tämligen tunnväggiga (6-8 millimeter) och genomgått ett bränningsförfarande som skiljer sig från det övriga materialet vid Lynga. Ut- och insida kontrasterar i färg såtillvida att utsidan är närmast svart medan insidan har ljusa schatteringar. Kontrasterna ger närmast intryck av att kärlet har bränts med olika tekniker där utsidan utsatts för en reducerad bränning medan insidan har utsatts för en avsevärd syretillsats. Å andra sidan kan ju diskrepansen också vara ett resultat av att kärlet uteslutande använts till att hetta upp olika vätskor som inte givit några missfärgningar på kärlet men att den direkta kontakten med eld har haft en betydande inverkan på kärlets yttre hölje.

Av de närmare 22 kilo keramik som framkom emanerade nästan 90 procent från anläggningarna medan resterande tio procent kom från lagret. Fragmenteringsgraden skiljer sig också beroende på om skärvorna påträffades i anläggningarna eller lagret. Bland de förstnämnda var genomsnittsvikten 9,3, 16,5 respektive 51,2 gram för buk-, mynnings- respektive botten-skärvor medan motsvarande vikt för skärvor från lagret uppgick till 5,2, 10,8 och 24,1 gram. Förklaringen skall väl här ses som att de skärvor som legat i lagret har varit mer exponerade och att de successivt trampats sönder genom alla de aktiviteter som ägt rum på platsen. Det var endast i anslutning till de större blocken där keramikskärvorna var större än en kvadratdecimeter men det var ju också en av få platser de låg väl skyddade för människornas framfart. Tydligast kommer detta till sin rätt inom rutorna 15, 16 och 93, 99 och 100 där det sammanlagt påträffades närmare ett och ett halvt kilo keramik. I de kringliggande anläggningarna var det ganska vanligt med lite större skärvor och insprängt mellan tre block var fyndmaterialet av samma dignitet. Sammanlagt är det fråga om skärvor från ett tiotal kärl och då huvudsakligen delar av mynningarna och buken. Likaså återfanns merparten av den brända leran i detta område vilket tyder på att gårdsbefolkningen har utnyttjat området kring stenarna till att dumpa delar av hushållsavfallet.

Figur 26. Spridningen av keramik i lagret. Desto mörkare färg desto större mängd. Grafik: Lennart Carlie

Keramiken fanns spridd över stora delar av området där mängden kulminerade i anslutning till husen för att successivt minska bara något tiotal meter från byggnaderna. Längst i sydost fanns även ett cirka 500 kvadratmeter stort område där det över huvud taget inte förekom några fynd alls, detta trots att området bör ha varit en del

av gårdsplanen. Mönstret visar att det existerat tydliga områden där keramikkärnen har varit en viktig beståndsdel i aktiviteterna medan andra ytor helt tycks ha negligerats.

Där det förekom större ansamlingar i anläggningarna fanns det också likartade skärvor i angränsande delar av lagret. Likaså förekom

enstaka skärvor från intilliggande anläggningar och rutor som var av sådan beskaffenhet vad gäller ytbehandling och magring att de med största sannolikhet kommer från samma kärl. Det tyder i förlängningen på att det verkligen har existerat ett samband i tid mellan de aktiviteter som skett på platsen och lagret.

Framför allt är det tre områden som utkristalliseras genom en stor mängd keramik. Den första ytan omfattade cirka 40 kvadratmeter och var belägen i anslutning till västra delen av hus 2 och då företrädesvis intill den södra vägglinjen. Det andra området innefattar den större gropen i undersökningsområdets sydvästra hörn samt ytterligare ett par anläggningar i dess närmaste omgivning. Den tredje och sista fyndansamlingen var koncentrerad till västra delen av hus 1 där framför allt vägglinjerna i ett av rummen står i fokus. Här var det dock inte fråga om några större kvantiteter utan snarare antalet stolphål som innehöll keramik.

Bland alla dessa fynd fanns en mindre mängd skärvor vars struktur gör gällande att de mycket väl kan härröra från kärl, tillverkade vi ett och samma tillfälle. Åtta av dem har samma magring, samma gulbruna yta och mörka kärna samt är 9-11 millimeter tjocka. Därutöver har det varit möjligt att koppla samman enstaka skärvor som visar att man haft sönder åtminstone några enstaka kärl innanför husets väggar. Fyndplatsen är uteslutande hus 1 där nedgrävningarna för väggstolparna samt området i anslutning till den norra ingången utgör det centrala fyndområdet. Huvudsakligen var fynden lokaliserade till västra delen av huset men det fanns också ett par fynd från området längst i öster. Den mest omfattande koncentrationen sammanfaller med det "tilläggsisolerade" rummet vars yttre och inre vägglinje fångat upp det mesta.

Kanske mest frapperande var den ringa mängd keramik som fanns i lagret (Fig. 26). Under de hundratal år man vistats på platsen borde det ha skett en successiv ackumulering av fynd där åtminstone de mindre skärvorna fått ligga kvar på marken. Så är nu inte fallet utan vad som fanns kvar i de närmare 100 undersökta kvadratmeterrutorna, var lite mer än två kilo keramik fördelade på cirka 350 skärvor. En ge-

nomgång av skärvorna visar att materialet kan härledas till några tiotal kärl. Ser man till fynden från anläggningarna rör det sig här om cirka 20 kilo keramik, fördelade på 1700 skärvor men här skall man också ha i beaktande att ett stort antal emanerar från mer eller mindre intakta kärl vilket gör att det totala antalet kärl endast bör ha varit något fler än vad som fanns i lagret. Tillsammans borde det samlade fyndinventariet motsvara ett 50-tal kärl av varierande storlek. Utslaget på gårdens totala livslängd blir resultatet att man i genomsnitt förbrukat ett kärl vart tionde år, ett antagande som verkar helt osannolikt. Likväl ger komparationer med andra gårdskomplex där delar av kulturlagret funnits i behåll ungefär samma resultat. I Stafsinge där ett visserligen något äldre gårdskomplex undersöktes, kunde keramikmaterialet från såväl anläggningar som lager kopplas till cirka 60 kärl (Nicklasson, 2001:130). Gården skall ha existerat under yngre bronsålder och en bit in i förromersk järnålder vilket motsvarar en tidsrymd av cirka 500 år. Så även här föreligger en genomsnittlig konsumtion av ett kärl ungefär vart tionde år.

Sunt förnuft säger att dessa sammanräkningar visar på ett alldeles för litet antal keramikkarl i omlopp. Att man endast skulle låta tillverka ett kärl vart tionde år rimmar illa med de påfrestningar kärnen utsatts för utan snarare är det väl så att oavsett om det existerat ett kulturlager eller ej, skrapar vi endast på den keramiska ytan. Som jämförelse kan man även studera de platser där människorna av en eller annan orsak har måst överge huset vind för våg. Vid till exempel Gene var det fullt möjligt att utifrån fynden göra en tydlig indelning av husen funktion. Rikhaltiga fynd av lera, ben och metallföremål låg här som grund vid tolkningen men samtidigt förekom fynd av keramik i så pass liten omfattning att de inte ens omnämns i texten (Ramqvist, 1985). Likaså finner man ett mycket begränsat keramikmaterial i de välbevarade husen vid Ullandhaug där det, trots att golvlagen fanns bevarade, endast påträffades 40 respektive 154 skärvor innanför vägglinjerna till hus 1 och 2 (Myhre, 1980: 42 och 55). Från Vallhagar stiger fyndfrekvensen och kan i vissa fall omfatta mer än 2000 skärvor från ett enstaka hus men likväl tycks

keramikmaterialen enbart bestå av fragment eller större delar av kärl. Undantagen utgörs framför allt av hus 11 och 16 där man påträffade ett 10-tal intakta kärl utmed husens vägglinjer och i anslutning till härden. Det som skiljer dessa två hus från de andra vid Vallhagar är att de brunnit och att man då sannolikt inte haft möjligheter att rädda inventarierna (Stenberger, 1955: 170ff och 199ff). Men den mest framträdande genomgången av keramikmaterial innanför husens fyra väggar förekommer i Gudmund Hatts undersökningar på Jylland där han under ett antal år, framför allt på 1930-talet, genomförde arkeologiska undersökningar av ett stort antal huslämningar. Undersökningarna ägde rum vid en tidpunkt då jordbrukets maskiner var av sådan beskaffenhet att de aldrig nådde ner till husens golvnivå utan inre konstruktioner såväl som fynden fanns kvar på ursprunglig plats. Huslämningarna var huvudsakligen knutna till romersk järnålder och viss mån förromersk järnålder och omfattade både byggnader som övergivits utan synliga orsaker och de som brunnit ner. Fyndmängden skiljer sig här markant beroende på om husen övergivits på frivillig väg eller om man tvingats bort från huset utifrån ofrivilliga omständigheter, till exempel eldsvåda. Även om Hatt inte redovisar fyndintensiteten i exakta termer vare sig i antal eller i vikt, står det klart att de hus som brunnit innehåller ett rikt keramikmaterial. Från till exempel Skørbæk Hede nämner han att det i hus A, B, C, F och G fanns allt från några få skärvor till ”mange Skaar” där det sistnämnda yttrandet gäller hus G och då framför allt området i anslutning till härden men samtidigt har detta hus blivit ombyggt och kan i realiteten omfatta ett längre nyttjande än övriga hus (Hatt, 1938: 141ff). Hus H från samma lokal har en helt annan fyndsammansättning. Enbart från den östra delen av huset kunde Hatt sammanfoga fem kompletta kärl vars storlek sträcker sig från små dryckeskärl till stora förrådskärl vars höjd översteg en halv meter. Ännu fler kärl finns rapporterat från hus A i Østerbølle, daterat till romersk järnålder, där det totala antalet uppskattats till ett 40-tal. Utifrån den tydliga koncentrationen till husets vägglinjer bör en stor del av kärlden ha varit placerade på någon form av väggfasta hyllor

(Hatt, 1938: 168ff). Ungefär samma mängd kunde Hatt samla in från ett folkvandringstida hus vid Fredsø där inventariet även omfattade ett 50-tal vävtyngder av lera (Ibid., 1930: 83ff). Keramikmaterialet innehöll allt från små koppar till riktigt stora förrådskärl.

Gemensamt för de tre sistnämnda husen är att de har brunnit ner och att förloppen har kommit så hastigt på att gårdsbefolkningen aldrig haft en möjlighet att rädda sina ägodelar. I ett fall har händelseförloppet varit så snabbt att man inte ens fick tid till att leda ut de djur (tre kor och en häst) som för tillfället stod inne i byggnaden. I och med det snabba förloppet borde också de kärl som fanns kvar i husen spegla gårdarnas repertoar av hushållskeramik och då inte enbart för dessa tre gårdar utan kanske också för järnåldershusen i stort. Förhållandet mellan 40 - 60 kärl i nerbrända husen och de enstaka skärvor upp till ”mange Skaar” som förekom i hus vilka övergivits på ett ”naturligt” sätt visar med all tydlighet att gårdsbefolkningen har varit duktiga med att städa efter sig när man på frivillig basis övergav en byggnad för att flytta till annan plats.

Samtidigt vittnar fynden från de nerbrunna husen på ett rikt inventarium som över en period av några hundra år borde ha resulterat i att hundratals kärl har varit i omlopp, allt från små dryckesbägare till förrådskärl där man kunnat förvara upp till hundra liter fast eller flytande föda.

BRÄND LERA

Denna kategori var mycket sparsamt representerat och omfattade allt som allt 190 gram. Fördelningen mellan anläggningar och lager var likvärdigt med 16 fyndplatser inom respektive kategori. Trots det ringa materialet innehåller det likväl några intressanta företeelser. Jämförs den brända lera som påträffades i lagret med materialet från anläggningarna finns en betydligt större variation i bränningsintensitet hos den lera som låg i lagret. Här skiftar intensiteten från bitar som uppvisar en mer eller mindre sintrad yta till fragment som endast varit utsatta för tämligen moderata temperaturer. Från anläggningarna är förhållandet det motsatta då lera har haft en betydligt mer homogen sammansättning

Figur 27. Olika flintartefakter från boplatsen. Överst: spånpilspets och spånborr. Nederst: del av tjocknackig flintyx, skivskrapa samt skivborr. Skala 1:1. Monica Bülow Björk

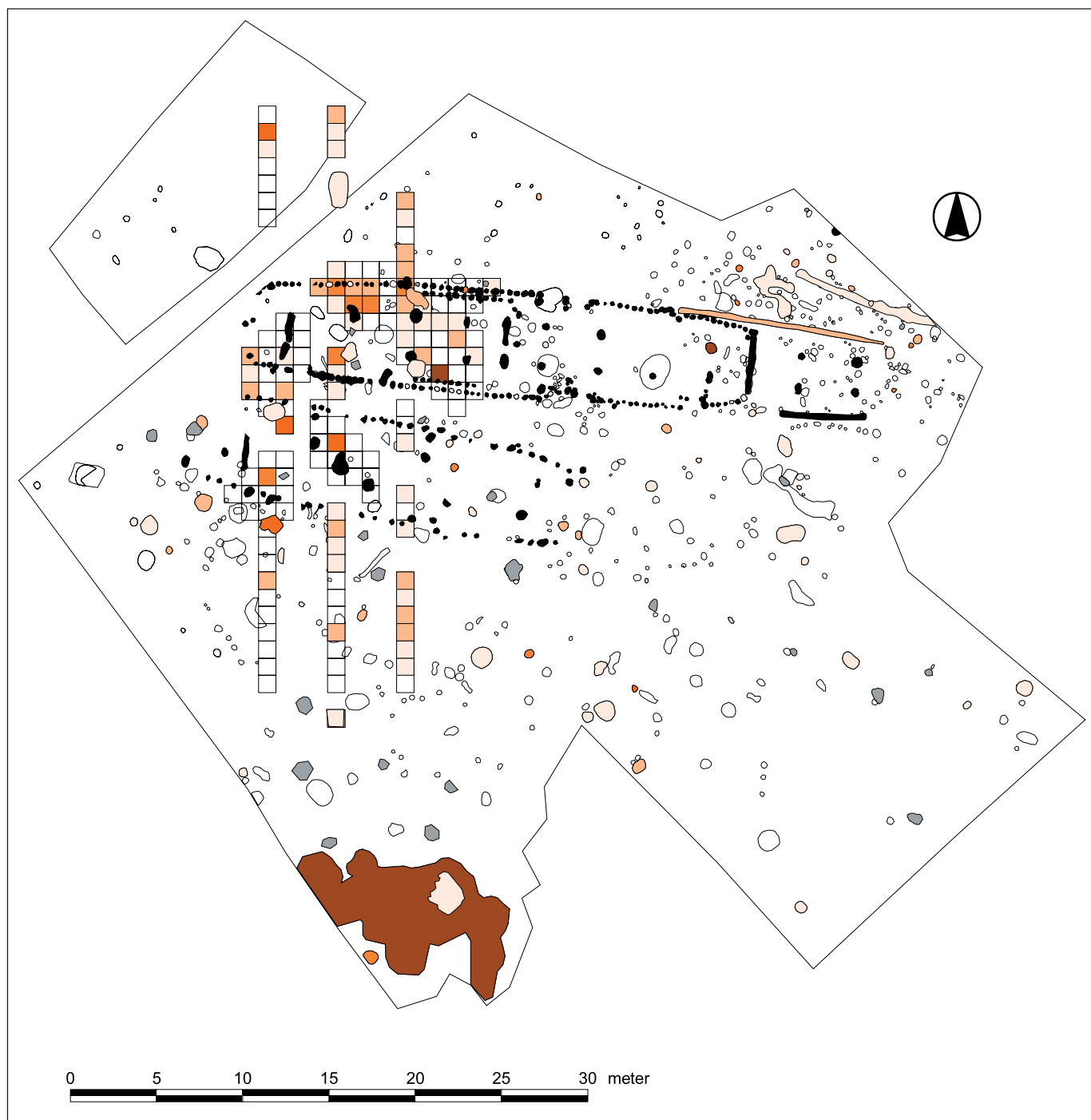
där merparten av fragmenten har en ytstruktur som visar på upphettning i öppen eld. Endast två anläggningar innehöll bränd lerklining och i båda fallen rör det sig om material som samlats in från stolphål. Avtrycken i leran är dock alltför diffusa för att avgöra huruvida leran har varit applicerad på någon större byggnad eller någon mindre konstruktion.

FLINTAN

Flintmaterialet var ganska sparsmakat och bestod till övervägande del av avslag eller avfall (utifrån en sydiskandinavisk terminologi). Därutöver förekom en mer begränsad mängd spån och mikrospån medan reella artefakter endast påträffades i 16 anläggningar och kvadratmeterrutor.

Den vanligaste artefakten utgjorde av kärnor som i samtliga åtta fall bestod av avslagskärnor av tämligen skiftande storlek och bearbetningsfrekvens. Näst vanligast var skrapor som i samtliga tre fall utgjordes av skivskrapor. Vidare fanns det tre borrar, en tånge samt en tångepilspets vars form daterar den till mellanneolitikum (Fig. 27. Fnr 195, 233, 307, 463 och 501).

Spridningen av flinta var till stora delar likartad som keramiken, dvs. de förekom huvudsakligen i anslutning till husen (Fig. 28). Men det fanns också två mindre koncentrationer som bildade isolerade enklaver inom närmast keramiktomma ytor. Den ena koncentrationen var lokaliserad till ett område några meter söder om hus 2 medan den andra låg strax nordost om hus 1.

Figur 28. Spridningen av flinta i lagret. Desto mörkare färg desto större mängd. Grafik: Lennart Carlie

I sistnämnda område fann vi i samband med förundersökningen, en mindre anläggning som innehöll snörornerad keramik samt brända ben. I första skede tolkades anläggningen som en grav men efter en osteologisk analys stod det klart att benen uteslutande härstammade från djur (Carlie, L. 2001b). Träkol skickades till ^{14}C -analys och resultatet visar på samma datering

som kärlets ornamentik antydde, dvs. mellan-neolitisk trattbägarkultur. Även bland det övriga fyndmaterialet fanns indikationer på någon form av bosättning eller aktivitet under neolitikum där förekomsten av skrapor och en tångepilspets liksom fragmentet av en tjocknackig flintyxa från sydvästra hörnet av undersökningsområdet är de mest påfallande indicierna. Bilden förstärks

ytterligare utifrån spridningen av den eldpåverkade flintan. Huvuddelen av dessa låg visserligen i anslutning till husen men långt från härdarna vilket tyder på att de långt tidigare varit utsatt för kraftig upphettning.

BERGART

De artefakter som var tillverkade av sten utgjorde tillsammans fem olika föremål. Det största var en komplett, 1,1 kg tung, slipsten som påträffades i stolphålet till en av takbärarna i hus 1. Tyvärr finns inte några exakta fyndomständigheter redovisade på planritningen men då ytterst få av de takbärande stolparna är förankrade med stenskoningar skall väl slipstenens närvaro tolkas som en rituell deposition. Från en annan anläggning härstammar en något mer än en halv kilo tung malsten.

BRÄNDA BEN

Inalles förekom det brända ben i 13 anläggningar samt i två kvadratmeterrutor. Några större mängder var det inte fråga om utan den samlade vikten uppgick till 46 gram, fördelade på 373 fragment. Benen påträffades i vitt skilda anläggningskategorier där både härdar, stolphål, rämnor och gropar fanns representerade. Fynden var huvudsakligen insamlade i anläggningar strax söder om långhusen men i vissa fall förekom de även innanför dess vägglinjer.

Sammanställningen visar att det uteslutande är fråga om får/get, svin och nötboskap som finns representerade medan det maritima inslaget är helt frånvarande. I de flesta fall rör det sig om enstaka benfragment som visar på varierande tillvägagångssätt vid slakten eller tillagning av kött. Förekomsten av bröstkor från nöt talar för att kotlettraden har varit ett eftertraktat köttstykke medan man ratat mer köttfattiga delar. Mest påtagligt blir denna iakttagelse i anslutning till Id 11937 och 11952. Den förstnämnda anläggningen utgjordes av en cirka halv meter stor grop medan den andra var en dubbelt så stor härd. I gropen fanns ett rikt keramikmaterial men också det största benmaterialet från undersökningen (12,5 gram). Benen består uteslutande av hand- och fotrotsben samt fingerben från såväl får/get som svin vilket för tankarna till slaktavfall som

legat i elden. Hur och varför benen därefter har hamnat i gropen kan förklaras utifrån två helt vitt skilda tolkningar. Den kanske enklaste är att man helt enkelt rakat ur härden och förpassat benen tillsammans med sot och träkol ned i gropen. Om så vore fallet borde den även ha innehållit en betydande mängd träkol vilket inte var fallet. Just detta faktum antyder något helt annat där man bemödat sig att särskilja de brända benen från träkolet. Eftersom gropen även innehöll en av de största depositionerna av keramik, 2,8 kilo från tre kärl där ett har varit ornerat med fingerintryck längs hela mynningskanten, ligger det kanske en helt annan innebörd i förfarandet. Såväl keramiken och benen låg väl samlade i gropen vilket snarare för tankarna till en medveten handling där man varit mån om materialet. Med andra ord ligger det närmare till hands att både de brända benen och keramiken vittnar om en rituell nedläggelse (Carlie, A. 2004).

VEDARTSANALYSER

För att skapa en bild av närområdets trädvegetation skickades ett stort antal träkolsprover för vedartsanalys (se bilaga 5). Som vanligt var repertoaren tämligen ensartad bland de anläggningskategorier som innehöll träkol. Endast härdar samt ett par stolphål innehöll tillräckligt med träkol för att kunna ge ett trovärdigt underlag. Bland de 18 proverna visade analyserna på två vitt skilda konstellationer. Den ena omfattade av sju härdar och ett stolphål vars innehåll uteslutande bestod av ek. Egenåldern varierade från träd på ett tjugotal år upp till äldre exemplar som uppnått en ålder kring 75 år när de avverkades. Huvudvikten var dock koncentrerad till yngre exemplar vilket tyder på att människorna vid Lynga framför allt valt att ta ned helt unga träd som råmaterial medan man ratat de större. Bränsle från unga träd fanns spridda i anläggningar över stora delar av området. Bland annat låg det i tre härdar innanför vägglinjen till hus 1 samt från ytterligare ett par härdar i anslutning till den stora gropen i sydvästra hörnet av undersökningsområdet. Likaledes innehöll två av

nedgrävningarna för de takbärande stolparna i hus 2 enbart förkolnad ved av ek.

Den andra grupperingen bestod av fem här-
dar i nordvästra delen av området. Härifrån är
det helt andra lövträd som finns representerade.
I första hand rör det sig om björk och al men
det finns också inslag av ask, lind, hassel samt
någon salixart (pil/sälg/vide). Veden har bland
dessa arter huvudsakligen hämtats från träd som
varit yngre än tio år.

Tillsammans visar analyserna att man helt
ratat större träd och inriktat sig på mycket unga
exemplar. Sammanställningen visar också att de
träslag som vi förknippar med Hallands kustnära
sandområden, tallen, helt saknas i materialet. Det
kan då antingen tyda på att den ständigt återkom-
mande diskussionen om sandflykt återigen får
läggas betydligt längre fram i tiden eller så har
man helt enkelt ratat detta träslag. Men med
de senaste årens iakttagelser tycks det snarare
som att vi blir nödgade att acceptera det första
förslaget och tillskriva medeltidens ökade mark-
exploatering som orsaken till sandens successiva
övertagande landskapets kustnära regioner. I
stället visar analyserna att vi snarare skall se
skogarna under järnåldern som en varierande
lövskog där ek, björk och al har varit de mest
framträdande träslagen.

POLLENANALYSER

Som ett led i förståelsen av platsen genomfördes
ett antal pollenanalyser i det kulturpåverkade
lagret. Proverna hämtades ur en profilbänk som
sträckte sig rak genom den västra delen av hus 1
samt några meter norr respektive söder om detta.
Själva provtagningsnivån förlades till de nedre
partierna av lagret för att i görligaste mån kunna
knyta resultaten till järnåldersgården och den
flora som existerat i dess omedelbara närhet.

Av de sammanlagt 13 proverna som analyse-
rades var det framför allt två stycken som inne-
höll ett stort antal bevarade pollen (se bilaga 6).
Lyckan stod oss också bi genom att de båda
proven samlats in ett par meter från varandra
och till yttermera visso var det ena beläget i lagret

innanför husets södra vägglinje och det andra
strax utanför. Skillnaden i innehåll var markant då
provet utanför vägglinjen innehöll stora mängder
av pollen från olika cerealier medan dessa var
betydligt sämre representerade inuti huset.

Bland de sistnämnda prover fanns dock ett
stort antal oidentifierbara pollen som i realiteten
skulle kunna härröra från cerealier, dvs. att frek-
vensen har varit likartad utanför som innanför
husets väggar. Att så inte var fallet visar en mer
utförlig analys som genomfördes vid Enheten
för Miljöhistorisk forskning, Kvartärgeologiska
avdelningen vid Lunds Universitet. Visserligen
var merparten av de cerealiapollen som fanns i
provet kraftigt nedbrutna (nästan 80 %) men av
de kvarvarande kan man trots allt göra vissa tro-
värdiga tolkningar. Vad som återstod i analysen
var 57 pollen som uteslutande härrör från råg
och vete (31 respektive 26 stycken) vilket i sig
är tämligen anmärkningsvärt då råg är ett syn-
nerligen ovanligt sädesslag under äldre järnålder.
Från Halland har man endast kunna belägga det
vid två lokaler vilka båda är knutna till Skrea
Backe, ett par mil norr om Lynga (Wranning,
2004:182).

Den rika förekomsten av cerealiapollen tyder
på att man antingen tröskat säden i anslutning
till huset eller att åkrarna har varit belägna i den
omedelbara närheten. Att just åkermarken har
funnits alldeles runt stugknuten visar övriga pol-
len i materialet. Förekomsten av korsblommiga
växter, nejlikväxter, trampört, gråbo/malört,
svartklint samt maskrosor är växter som finns
på brukad mark och som ogräs i åkrar. Däremot
är det omöjligt att slå fast huruvida de två sädes-
slagen har odlats samtidigt eller om de härrör
från skilda perioder i gårdens existens.

LANDSKAPET OCH GÅRDEN VIA POLLEN- OCH VEDARTSANALYSER

Genom att sammankoppla resultaten från pol-
len- och vedartsanalyserna får vi en tämligen
god bild av hur landskapet gestaltat sig under
romersk järnålder och folkvandringstid. Utgår
vi från själva gårdstunet står det klart att man
bedrivit odling mer eller mindre intill gården och
strax utanför har ängsmarken tagit vid. Förekom-
sten av åker- och ängsrelaterade pollen visar på

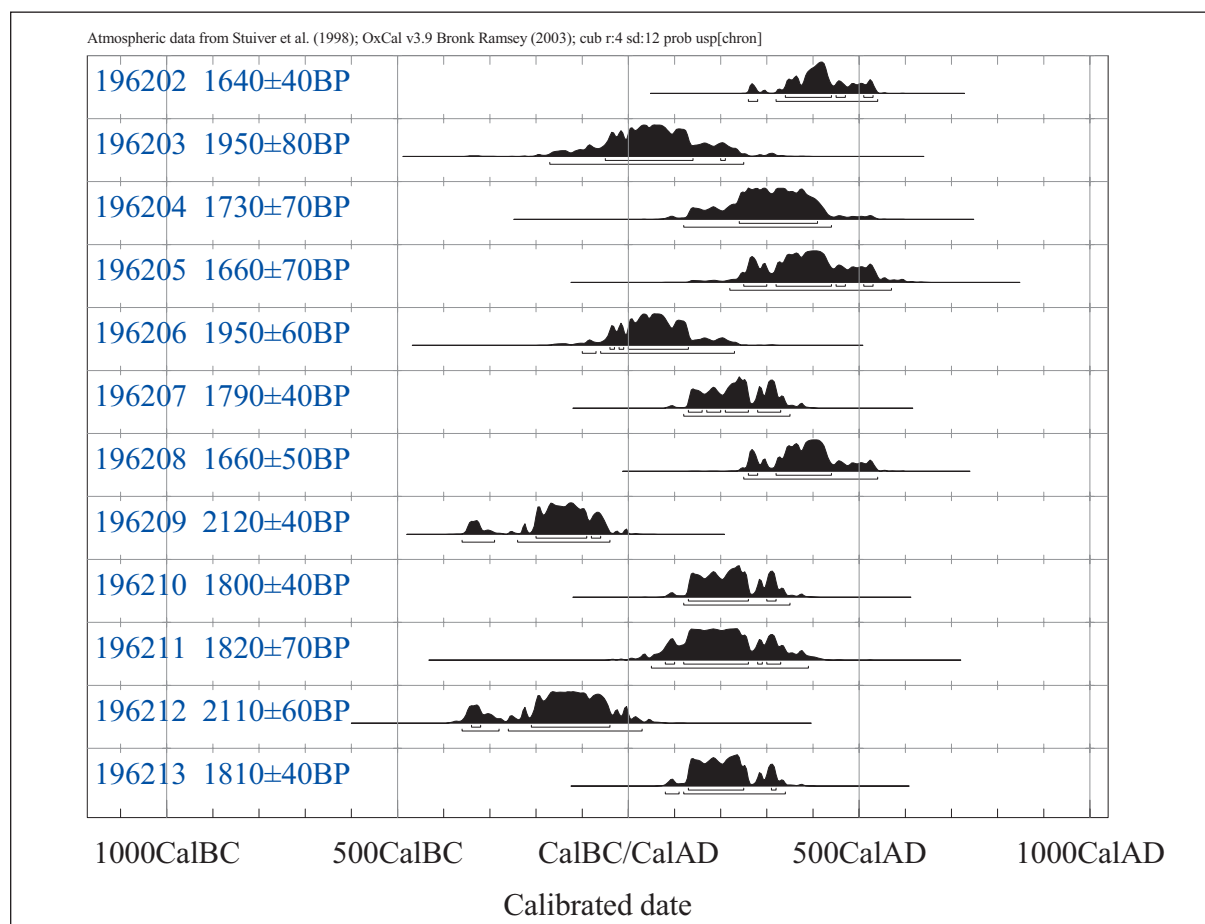
Figur 29. Avståndet mellan järnåldersgården och dess gravfält var ungefär 300 meter. Mellan dessa båda låg en numera bortodlad gravhög. Skala 1:5000. Grafik: Lennart Carlie

en likartad sammansättning vilket tyder på en ekonomi som varit inriktad på såväl sädesodling som boskapsskötsel. Den rika förekomsten av cerealiapollen skulle dock kunna tyda på en viss övervikt av det förstnämnda.

Inslagen av trädpollen är tämligen begränsat både i fråga om antal som arter. De arter som trots allt förekommer är tall, björk, och al där de sistnämnda bör ha vuxit i anslutning till fuktiga markerna strax norr och öster om gården medan tallen då sannolikt återfunnits på markerna längre västerut. Bilden blir emellertid mer differentierad om vi också inlemmar resultaten från vedartsanalyserna vars resultat visar på en betydligt större variation av träd och buskar. De som tillkommer är ek, lind, hassel samt olika arter av salix (pil/sälg/vide). Då de inte finns represen-

terade i pollenproverna på boplatsen ligger det väl närmast till hands att man hämtat ved och byggnadsmaterial i skogar och skogsdungar på något större avstånd från gården.

Frågan är bara hur omfattande trädbeståndet har varit då vedartsanalyserna visar att man huvudsakligen eldat med tämligen klen virke. Många gånger har träden inte varit mycket mer än något tiotal år gamla vilket kan tyda på att man gjort ett selektivt urval eller att skogen har varit mer eller mindre utgallrad. Eftersom betes- och ängsmarkerna varit mindre omfattande bör boskapsskötseln ha haft en underordnad roll. En begränsad boskapsskötsel bör då också ha resulterat i en ringa insamling av lövfoder och därmed försvinner detta förfarande som en förklaring till varför man eldat

Figur 30. Samtliga ^{14}C -dateringar vid Lynga.

med som pass klen virke. Vad som då återstår är det faktum att den ringa mängd trädpollen antyder att vegetationen i närområdet snarare har utgjorts av mindre skogsdungar än en tät, uppvuxen skog.

GÅRDEN OCH GRAVARNA

Knappt 300 meter väster om gårdsläget visar äldre kartmaterial att det funnits en tämligen stor gravhög. Idag finns inga synliga spår efter denna men på samma plats har markägaren under åtskilliga år funnit rikligt med mjölkvita kvartsavslag. Med tanke på det koncentrerade fyndområdet kan man väl dra slutsatsen att kvartsen har ingått som en del av högens konstruktionsdetaljer. Strax intill högen blottades

delar av ett flatmarksgravfält (Fig. 29) vars sammansättning uteslutande bestod av brandgravar, fördelade på fyra urnegravar samt en brandgrop (Wattman, 1997). Dateringen av gravarna, utifrån såväl keramikmaterialet som ^{14}C -dateringar, visar att gravsättningarna ägt rum under romersk järnålder och folkvandringstid. Undantaget består av en radiometrisk datering till vikingatid men här visar fyndmaterialet att även denna grav bör vara samtida med de andra. Då undersökningen endast omfattade ett knappt tio meter brett schakt och att gravarna låg spridda inom hela den undersökta ytan är det troligt att det finns ytterligare gravar i den omedelbara närheten.

Två av brandgravarna var även direkt sammankopplad med stolphål, närmast på ett sätt som visar att det stått någon form av gravmarkering av förgängligt material. Företeelsen är tämligen ovanlig men förekommer likväl spo-

radiskt över längre tidsperioder då man redan under äldre bronsålder vidtagit samma åtgärder för att markera platsen för sina döda anförvanter (Carlie, L. 1992 och 2001a).

Delar av keramikmaterialet visar på en överensstämmelse med vad som fanns på järnåldersgården där framför allt den s-formade mynningsprofilen förekommer på kärl från båda lokalerna. Men samtidigt är detta formelement allt för generellt för att påvisa direkta samband mellan de två platserna så för att ytterligare stärka ett eventuellt samband lät vi genomföra keramiska analyser på material från de båda platserna. Resultaten visar att den mineralogiska sammansättningen är identisk från både gravfält och boplatz då det är samma lera som använts i kärnen. Visserligen är gravurnorna något grövre magrade men typen av magringsmedel är densamma som i hushållskeramiken på gården (Brorsson, 2004).

DATERING

Den samlade bilden av såväl fynd, huskonstruktioner som ^{14}C -dateringar visar att platsens ianspråktagande har kulminerat under äldre järnålderns senare hälft, dvs. romersk järnålder och folkvandringstid. Men redan under sen förromersk järnålder tycks det ske en etablering på platsen. Förekomsten av stora keramikkarl, ornerade med fingerintryck längs mynningen ger tillsammans med ^{14}C -dateringar belägg för att de nordvästra partierna av området exploateras under de sista århundradena före Kristi födelse. Men det är trots allt romersk järnålder som framstår som den period där de huvudsakliga etableringarna äger rum. Det som framför allt pekar på denna datering är keramiken där merparten av kärnen har varit försedda med den karaktäristiska S-formade mynningsprofilen. Likaledes faller 10 av de av sammanlagt 12 ^{14}C -dateringarna innanför de 500 år som perioden omfattar (Fig. 30). Dateringarna omfattar hela perioden och en bit in i folkvandringstid vilket tydligt visar att det existerat ett kontinuerligt utnyttjande av platsen under detta tidsskede.

SAMMANFATTNING

JÄRNÅLDERSGÅRDEN VID LYNKA

Någon gång under romersk järnålder bestämmer sig en familj att anlägga en gård på jungfrulig mark. Valet faller på en plats där flera olika marktyper möts. Själva gården uppförs på väl dränerade grusjordar. Norr och öster om gårdsläget fanns fuktigare marker som bör ha varit gynnsamma för betande djur medan de mer grusiga markerna i söder bör ha varit lämpade för åkerbruk. I närområdet har skogen eller åtminstone dungarna stått tätt varifrån man hämtat råmaterial till såväl byggnationer som uppvärmning. Sammansättningen av trädslagen återspeglar också den rådande jordmånen då det förekom såväl al och olika arter av salix som antyder fuktigare marker som tall och ek som visar på mer torrare och väl-dränerade områden.

Initialt uppför man ett 22 meter långt och 6 meter brett långhus. Det treskeppiga huset har varit försett med ”öppna” gavlar medan väggstolparna har varit placerade med cirka en halv meters avstånd. Några tydliga rumsindelningar fanns inte men förekomsten av en lerfodrad hård i västra hälften visar att bostadsdelen fanns i denna del. Till huset har man haft tillträde via två ingångar, något så när centralt placerade i såväl den norra som den södra långsidan.

Efter några generationer har man ansett huset för litet eller ofunktionellt varför man låtit uppföra en ny huvudbyggnad några meter norrut. Det nya huset var 29 meter långt och 6 meter brett, dvs. trots en ökad längd på huset behöll man samma bredd på byggnaden. Även här fanns det två centralt placerade ingångar men av något annorlunda konstruktion. Genom att bredda ingångarnas öppning och placera en bärande stolpe i mitten får man intrycket att man velat skapa sig separata in- och utgångar utmed husens båda långsidor. Därutöver fanns ytterligare en ingång i husets västra parti. I denna del av byggnaden har man också försett huset med dubbla vägglinjer, kanske för att skapa en bättre isolering för just detta parti av byggnaden. Under tidens gång har även detta hus ansetts för litet och man

genomför en 7,5 meter lång tillbyggnad i den östra delen. Till skillnad från det ursprungliga huset förser man nu huset med väggrännor där väggstolparna sannolikt placerats på syllstockar istället för att grävas ned direkt i marken. Förfarandet ses också i de tvärställda avgränsningar som fanns i husets östra och västra del. För att säkerställa husets liv men kanske också de inboendes välbefinnande har man satt sin tillit till högre makter genom en rituell nedläggning av en järnkniv i anslutning till en av de takbärande stolparna i husets östligaste del.

Med tiden har även denna byggnad spelat ut sin roll och ett tredje långhus uppförs på platsen. Hur stort denna byggnad har varit förblir dock okänt eftersom vi endast kom att undersöka cirka sju meter av den sydvästra långsidan medan resterande partier av byggnaden låg utanför exploateringsområdet.

Precis som vid så många andra äldre järnåldersboplatser bestod gården vid Lynga av endast en byggnad, det mångfunktionella långhuset medan smärre förrådsbyggnader helt lyste med sin frånvaro.

Grundformen på husen som initialt närmast har varit rektangulär för att i den senare fasen övergå till att mer få divergerande vägglinjer visar på klara samband med den övriga bebyggelsen i södra Halland. Men det finns även vissa formelement vars närmaste paralleller går att finna på de skånska järnåldersgårdarna och då gäller det framför allt den mer rektangulära grundformen som är betydligt vanliga söder om Hallandsåsen än längre norrut.

Ett av de mer intressanta inslagen med platsen var det faktum att delar av ytan täcktes av ett knappt decimetertjockt kulturlager vars fynd kunde berätta något om livet på gården. Mest frapperande var den ringa fyndmängd som fanns i lagret. Under de århundraden som platsen varit i bruk borde marken ha varit täckt med sönderslagna keramikkarl och andra kasserade redskap av beständig art. Så var nu inte fallet utan man får närmast intrycket av att mycket av kasserade föremål förpassats till andra platser i närområdet eller att materialet helt vittrat sönder. Mest troligt är det förstnämnda då karl och större ansamlingar av skärvor i gropar syntes mer eller

mindre opåverkade efter att de förpassats till dess slutliga deponeringsplats. Den keramik som låg i dessa gropar visar på en förhållandevis ensartat sammansättning där de medelstora förrådskärlen utgjorde det huvudsakliga inslaget. Precis som på så många andra platser i Halland tycks man här valt att ytbehandla kärlen genom att glätta upp ytan medan de polerade kärlen nästan helt lyser med sin frånvaro.

Livet på gården innefattar ju även mer tragiska aspekter där det motsatts, dvs. döden, ingått i det eviga kretsloppet. Vid Lynga har gårdsbefolkningen haft sitt egna gårdsgravfält cirka 300 meter längre västerut. I direkt anslutning till en av bronsålderns många gravhögar har man gravsatt sina avlidna fränder. De brända benen återfanns dels löst spridda i gravarna och dels samlade i urnor. Små stolphål intill gravarna visar att man markerat vissa gravar med hjälp av någon typ av stolpe.

En av frågeställningarna var fokuserad på det sandskikt som överlagrade gården och om det fanns ett tidsmässigt samband mellan dem. I flera publikationer görs gällande att den sandflykt som omtalas i historiska skrifter även skulle ha anor tillbaka i forna tider. Resultatet från undersökningen visar att så aldrig varit fallet utan växtligheten under åtminstone järnåldern har varit av sådan beskaffenhet att den förhindrat sanden från att sprida sig från stränderna och de knappa två kilometrarna som skilde gården vid Lynga och Kattegatt. Snarare gav vår undersökning ännu klarare tecken för att den sandflykt vi finner spår efter kan knytas till efterreformatorisk tid och den bebyggelseexpansion som då tar vid.

En annan frågeställning fokuserades på människorna och deras kontakter med omvärlden där det i ett något vidare perspektiv står klart att gårdsläget har varit delvis perifert. Gården låg bortom de äldre kommunikationsstråken som dragit fram betydligt närmre Nyreåsen och för att passera gården har man varit tvungen till någon kilometers omväg. Terrängen runt gården och då framför allt norr och nordväst har under äldre tider varit tämligen fuktig och ytterligare några hundra meter bort rinner ån Skintan som även den försvårat en framfart i de trakter där

dagens kustväg går fram. Keramikens formspråk likväl som husens grundkonstruktion stämmer väl överens med vad vi kan skönja från andra samtida platser i södra Halland. Även de smärre förändringar som sker över tid har vunnit kraft i Lynga vilket visar att man anammat de trender som legat i tiden.

Det som kanske tydligast kommit fram via undersökningen vid Lynga är det faktum att människorna även valt att bosätta sig i havets absoluta närhet och inte som tidigare undersökningar har visat, åtskilliga kilometer inåt land.

REFERENSER

- Brorsson, T. 2005. *Mikrokopiering av keramik och rålera från Lynga, Halland*. KFL Rapport 05/1701. Keramiska Forskningslaboratoriet, Kvartärgeologiska avdelningen. Lunds Universitet.
- Carlie, A. 2004. *Forntida byggnadskult. Tradition och regionalitet i södra Skandinavien*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 57.
- Carlie, L. 1992. *Brogård – ett brons- och järnålderskomplex i södra Halland. Dess kronologi och struktur*. Hallands Läns museers Skriftserie 6.
- Carlie, L. 1995. *Äldre järnåldershus med tröskloge*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer. Trönninge 11:46, Trönninge socken, Halland.
- Carlie, L. 1999. *Bebyggelsens mångfald. En studie av södra Hallands järnåldersgårdar baserad på arkeologiska och historiska källor*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8° 29. Hallands Läns museers Skriftserie No 10. Lund.
- Carlie, L. 2001a. Brandgravskick under äldsta bronsålder. *Möten med forntiden*. Riksantikvarieämbetet.
- Carlie, L. 2001b. Harplinge socken. Väg 610. Arkeologisk förundersökning 2000. Halland, *Harplinge socken, väg 610, Lynga 1:3, 2:3, RAÄ 155*. Landsantikvariens uppdragsverksamhet. Arkivrapport.
- Carlie, L. 2004. *Keramik, gården och huset – En rumslig analys av järnåldersbosättningarnas keramikmaterial*. I: Carlie, L. et. al. (Red.). *Hållplatser i det förgångna. Landskap i förändring*. Volym 6.
- Fors, T., Viking, U. Och Wranning, P. *Raä 200. Trulstorp 1:8, Labolms lfs, Halland*. Arkeologisk undersökning 1993. Arkivrapport.
- Göthberg, H. 2000. *Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid*. OPIA 25. Uppsala
- Hatt, G. 1930. En brandtomt af et jernaldershus paa Mors. *Aarbøger* 1930.
- Hatt, G. 1938 Jernalders Bopladser i Himmerland. *Aarbøger* 1938. Köpenhamn
- Hatt, G. 1957 *Nørre Fjand. An early Iron-age Village Site in West Jutland*. Arkæologisk-kunsthistoriske Skrifter. Det Kongelige Danske Videnskabsbernes Selskab. Bind 2, no 2. Köpenhamn
- Herschend, F. 1989. Changing Houses. Early Medieval House Types in Sweden 500 to 1100 A.D. *Tor*. Vol. 22. 1988-1989.
- Lundqvist, L. 1999. Skrea 177 – boplatser från bronsålder och järnålder. I: Lundqvist, L. (Red.). *Bebyggelse och kulturlandskap*. Arkeologi längs väg E6 /E30 i södra Halland. Del II. 1993-1995. Sträckan Getinge-Heberg. Arkeologiska resultat, UV Väst rapport 1998:1.
- Myhre, B. 1980. *Gårdsanlegget på Ullandhaug I. Gårdsbus i jernalder og tidlig middelalder i Sørvest-Norge*. AmS-skrifter 4.
- Nicklasson, P. 2001. Arkeologisk undersökning vid RAÄ 116. I: *Landskap i förändring. Volym 3. Tekniska rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 116, 118, 120 och 122, Stafsinge socken*; Halland.
- Pettersson, C. 2002. ”...och satte runt tunet ett hägn”. Om långhus, odlingsskydd och metodutveckling på en gård från romersk järnålder vid Västra Karaby. I: Carlie, A. (Red.). *Skånska regioner*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter No 40.
- Ramqvist, P. 1985. *Gene*. Archaeology and Environment 1.
- Stenberger, M. (Red.). 1955. *Vallbagar. Migration Period Settlement on Gotland / Sweden*. Part 1.
- Söderberg, B. 2003. Järnålderns Järrestad. Bebyggelse, kronologi, tolkningsperspektiv. I: Söderberg, B. (Red.) *Järrestad. Huvudgård i centralbygd*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska

- undersökningar Skrifter No 51.
- Wattman, N. 1997. *Ett flatmarksgravfält från järnåldern*. Arkeologiska rapporter från Hallands Läns museer 1997:4.
- Wranning, P. 2001. RAÄ 195 – undersökning 1996. I: *Landskap i förändring. Volym 2. Tekniska rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 106, 162, 193 och 195, Skrea socken*; Halland.
- Wranning, P. 2004. *Gården på höjden – en analys av gårdsstruktur, ekonomi och omlandsutnyttjande vid en bosättning på Skrea Backe under yngre romersk järnålder – folkvandringstid, med jämförande utblickar utmed västkusten*. I: Carlie, L. et. al. (Red.). *Hållplatser i det förgångna. Landskap i förändring. Volym 6*.
- Zimmermann, H. 1998. *Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Zu konstruktion und Haltbarkeit prähistorischer bis neuzeitlicher Holzbauten von den Nord- und Ostseeländern bis zu den Alpen*. I: *Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet. Band 25*

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr:	220-658-01
Eget dnr:	2000-21
Utförandetid:	2001-05-21 – 2001-07-13
Uppdragsgivare:	Vägverket, Region Väst
Personal:	Lennart Carlie (projektledare), Anders Håkansson, Johanna Larsson, Johannes Nieminen, Petra Rudd, Christina Toreld och Per Wranning.
Koordinatsystem:	Rikets nät, 2,5 gon V
Läge:	Harplinge socken, Lynga 1:3; 2:3. Ekonomiska kartan 042 82. Koordinater: X = 6292000; Y = 1310800
Undersökt yta:	2100 kvadratmeter
Dokumentation:	Undersökningschakt och anläggningar har mätts in med totalstation inom ramen för Intrasis ver 2.0 (Harplinge200021S). Plan- och profilritningar har upprättats över samtliga anläggningar i skala 1:20. Svart/vita foton har fotonummer K4851-K4854 och diapositiv HMD 21972:1-54. Ritningarna har ritningsnummer HMAK 4253:1-64. Fynd och diabilder förvaras på museet i Halmstad. Allt övrigt dokumentationsmaterial förvaras hos Kulturmiljö Halmstad, Halmstad.
Fynd:	I väntan på fyndfördelning har fynden preliminärt tilldelats accessionsnummer HM 25 337:31-545
Datering:	Förromersk- och romersk järnålder samt folkvandringstid ,

MARK- OCH LANDSKAPSHISTORISK DOKUMENTATION VID LYNGA, HARPLINGE SOCKEN

Pär Connelid

INLEDNING

Hallands läns museer, Landsantikvarien genomförde på försommaren år 2001 en arkeologisk undersökning av en äldre järnåldersboplatz – RAÄ 155 – vid Lynga i Harplinge socken. Undersökningen föranleddes av ombyggnation av den så kallade kustvägen. I samband härmed utförde Kula HB en markhistorisk undersökning i området. Den omfattade dels dokumentation av ett längre profilutsnitt på RAÄ 155, dels en mindre provundersökning av det närbelägna flygsandsområdet omedelbart väster om kustvägen. Kula HB:s fältarbeten utfördes av Pär Connelid och Torsten Håkansson (kvartärgeolog).

Då även marken på RAÄ 155 i hög grad berörts av flygsandsprocesserna i området kan *översandningen* naturligt sägas vara det gemensamma temat för dokumentationsarbetet. Den ursprungliga ambitionen var att försöka datera sandflykten närmare (bland annat med hjälp av OCL-datering) och att, med utgångspunkt i jordmånsförhållandena, analysera och närmare beskriva stratigrafen på den arkeologiskt undersökta ytan.

Mot bakgrund av att huvuddelen av flygsanden i det aktuella området verkar ha tillkommit relativt sent, bedömdes det inte som meningsfullt (eller ens möjligt) att gå på djupet med denna problematik. När det gäller stratigrafen på RAÄ 155 kom arbetet att begränsas till den noggrann beskrivning och redovisning av den 34 meter långa profilen i norra delen av undersökningsytan. Några ytterligare analyser, exempelvis i form av mikromorfologi, bedömdes inte kunna ge någon nämnvärd information utöver den som framkom okulärt eller i samband med genomgrävning av den fyndförande horisonten i underdelen av profilen.

För en närmare angivelse av undersökningsområdets belägenhet hänvisas till den arkeologiska delen av rapporten. Låt oss här börja med en översiktlig beskrivning av odlingslandskapet i området under århundraden närmast före den agrara revolutionen.

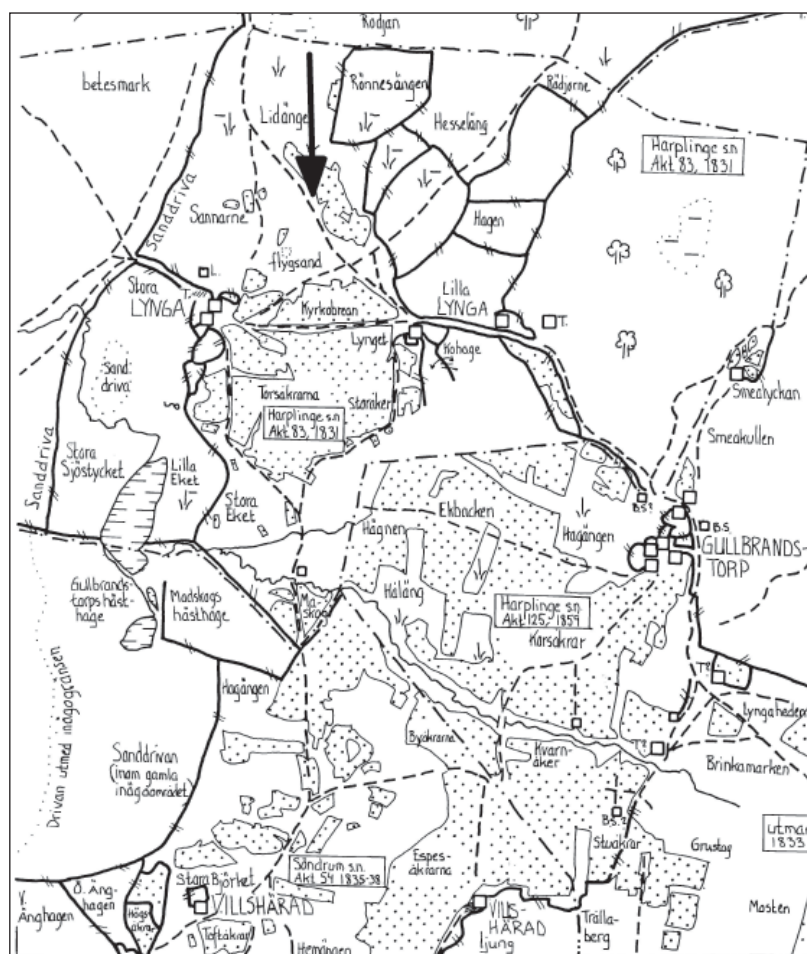
DET ÄLDRE ODLINGSLANDSKAPET KRING RAÄ 155

Lynga ligger i sydligaste delen av Harplinge socken. Den äldsta svenska jordeboken från 1646 redovisar tre fjärdedels hemman samt en kyrkojord. Historiskt sett hör byn därmed till de mindre i socknen (Sahlgren 1948:115ff). Det äldre kartmaterialet från Harplinge visar att Lyngas inägomarker i slutet av 1700-talet och under 1800-talets första hälft ingick i ett större hägnadslag, vilket inneslöt även Gullbrandstorp och Villshärad i söder samt Harplinge by och flera andra, mindre enheter i norr. Mellan de sistnämnda och Lynga fanns en stor, öppen slättermark som idag till stor del motsvaras av de vidsträckta åkerfälten kring den under senare delen av 1800-talet etablerade storgården Fjälldalen. Mot Gullbrandstorp i söder fanns också en mindre yta med äng men byarnas centrala inägomarker hade här betydligt närmare kontakt med varandra.

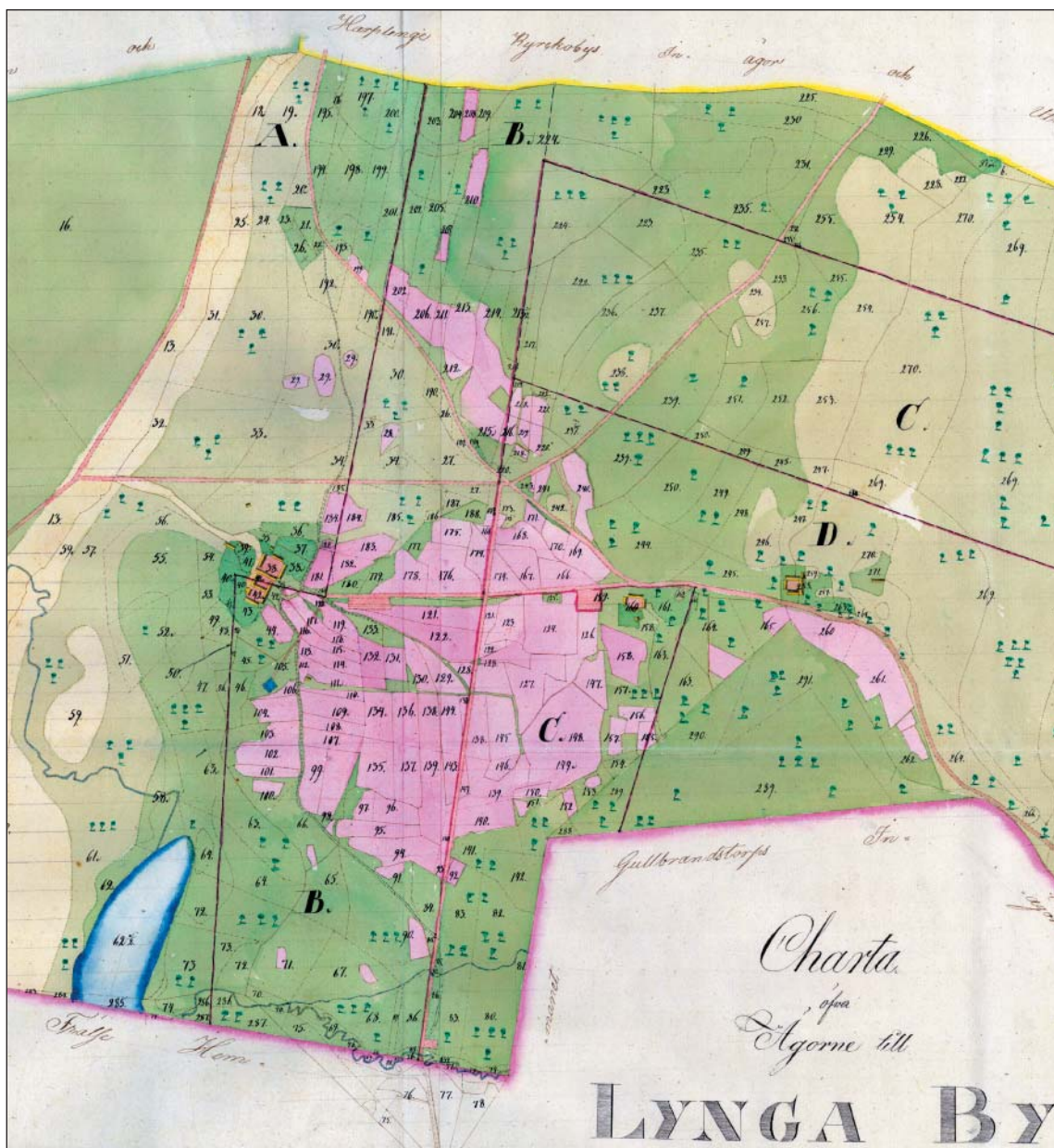
I likhet med flera andra gårdar och byar i den här delen av Halmstad härad hade Lynga utmark åt två olika håll, dels i höglänt terräng i öster, dels på det av flygsand starkt präglade området ut mot kusten i väster. Utmarkerna saknade i stort sett helt skog och var mycket ljunngångna. Den enda *skog* som fanns inskränkte sig till mindre bestånd (ofta ek) i ängsmarken. Socken kan således, i likhet med stora delar av den halländska kust-

En starkt bidragande orsak till att träden hade karaktären av vrak var påverkan från hamling. I likhet med förhållandena i stora delar av

Av figur 2 framgår att landsvägen – ”kustvägen” – förbi Lynga i början av 1800-talet hade samma läge som dagens vägsträckning (eller snarare den som föregick här aktuella ombyggnad!).

48

Figur 2. Utsnitt ur laga skifteskartan över Lynga by från år 1831. Akt nr M.24-19:1 i lantmäteriets forskningsarkiv. Skala 1:10.000.

Den äldre vägens fortsättning mot sydost finns också kvar ett stycke öster om den nuvarande. Även stråket mellan de båda bebyggelseområdena på kartöverlägget har fortsatt att användas in i våra dagar.

Bebyggelsen vid Lynga var alltså vid tiden för den första karteringen av inägomarken 1831 uppdelad på två ställen, Stora respektive Lilla Lynga. Båda bebyggelseområdena stod i förbindelse med utmarkerna genom varsin lång färgata. Åkermarken låg i stort sett samlad i ett sammanhängande sjok

söder om landsvägen. Endast en odlingsyta fanns norr om vägen. Det var för övrigt på dess norra hälft som de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 155 genomfördes 2001.

Någon närmare beskrivning av åkermarken i Lynga lämnas inte i laga skifteskartan från 1831, inte heller i den hundra år äldre Landsbeskrivningen. Den sistnämnda ger dock följande beskrivning av odlingsmarken på en av granngårdarna i Villshärad:

”Åkern till en 4 tunnland jord, alldeles öf-

wergången med flygsand som nu ej mer kan nytias En dehl sandjord wed makt, en dehl öhrgrund ock piesmylle, som alltmeehr ock mehr af flygsanden öfwerstås...”

Den vidare beskrivningen av förhållandena vid Villshärad visar att slättermarken också delvis var översandad. Här framgår alltså tydligt att flygsanden i början av 1700-talet var ett mycket stort problem för bönderna i trakten. Även delar av inägomarken till Haverdals by längre norrut hade stora problem härvidlag. Som framgår av kartöverlägget ovan påverkade flygsanden även Lyngas inägor.

Figur 2 visar att delar av åkermarken vid Lynga 1831 är indelad i långsmala ytor, vilka skulle kunna gå tillbaka på markindelningar från övergången mellan vikingatid och tidig medeltid (jfr exempelvis Connelid 2004). För detta talar inte minst strukturen i åker- och ängsmarken i norra delen av gårdet, närmare bestämt i det avsnitt som motsvarar läget för RAÄ 155. Här framträder det långsmala mönstret, orienterat i ungefär NNO-SSV, tydligt. Några ytor tar sin början strax väster om kustvägen och fortsätter i flera fall ända ned mot bygränsen i norr. Endast en mindre del av marken är uppodlad. Är denna tolkning riktig, innebär det således att brukningen av marken i området kan föras ned till tiden omkring 1000 e. Kr.

FLYGSANDEN

Att det var just vid Lynga, Villshärad och Haverdal som flygsanden ställde till mest problem, är inte ägnat att förvåna. Den kilometerbreda zonen mellan inägorna och kusten var här helt övergången med flygsand och utgjorde ett av två större, sammanhängande flygsandfält i häradet. Det andra låg ett stycke söderut och hade samma påverkan på de närmast intill liggande byarna, exempelvis i Söndrum.

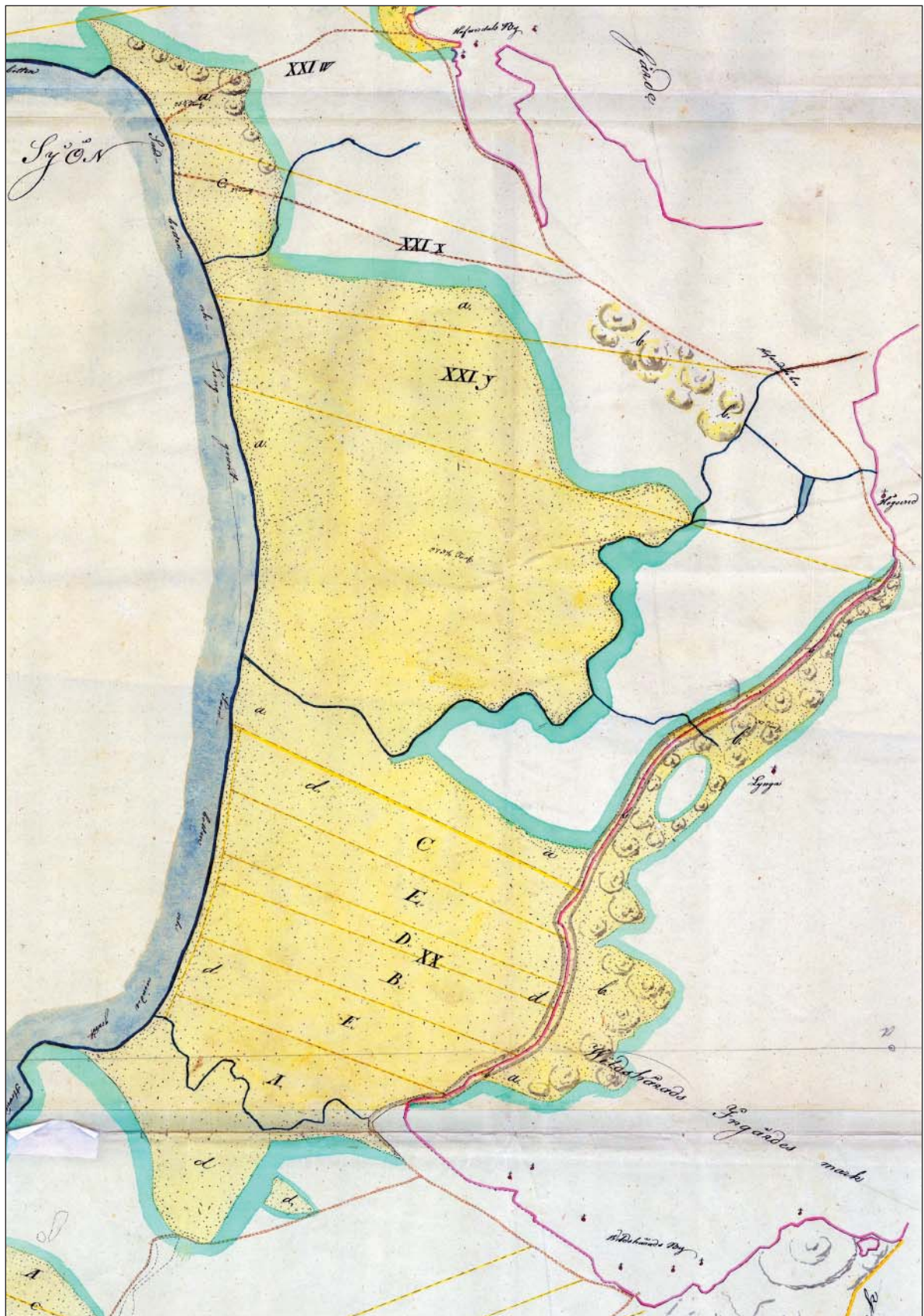
Figur 3 återger ett utsnitt ur lantmätaren Anton Brandbergs karta över flygsandsfälten i Hallands län från år 1819. Flygsandens utbredning framträder här med gult. Sydost om fältet löper den stora drivan, med inägomarkerna till Lynga och Villshärad innanför. Den samlade arealen med flygsandsfält i Halland som karterades i

samband med förrättningen 1819 uppgick till nästan 8000 tunnland.

Det äldsta belägget för flygsandens härjningar i Halland ges i Lunds stifts Landebok från 1569 och rör Söndrum: *”femb gaarde er der foruden ödelagde aff sandtt”* (Ljunggren och Ejder 1952:337). Liknande uppgifter, om gårdar som mer eller mindre försvunnit in under sanden, finns från flera platser, bland annat från Skrea socken utanför Falkenberg (Connelid 2001:22). Betydelsen av just namnet Skrea kan eventuellt också betraktas som en indikation på att flygsanden redan under medeltid hade stor omfattning i vissa områden. Namnet (= ”något som skrider”) antas syfta på en intill kyrkbyn belägen sanddriva (a.a.). Under 1500- och 1600-talen utgick vid flera tillfällen kungliga anvisningar om hur flygsanden skulle bekämpas och det finns flera exempel, bland annat från Harplinge socken, på att bönderna i de mest drabbade områdena krävde (och även fick) skattelättnader.

Anledningen till att sandflykten fick stor omfattning längs delar av den södra hallandskusten kan sökas i människans sätt att utnyttja landskapet. Huvuddelen av dessa områden fungerade som utmarker, vilka från och med åtminstone senmedeltid var föremål för både hårt bete och avverkningar. Perioden från senmedeltid, troligen även något tidigare, innebar överhuvudtaget en omläggning av ekonomin mot en starkare inriktning på animalieproduktion (Connelid 2004). I ett framskridet skede av sandflykten bidrog också tång- och torvtäkt starkt till att förvärra situationen. Särskilt den systematiska ”städningen” av strandpartierna i syfte att samla in den från gödselsynpunkt värdefulla tången exponerade sanden på ett sätt som underlättade erosionen avsevärt.

Den stora flygsandsdrivan, i vilken Lyngas och Villshärads inägo gräns löpte utgör fortfarande ett monumentalt minnesmärke över flygsandens historia. Drivan kan ännu följas på en sträcka av nästan en och en halv kilometer och illustrerar tydligt vilken omfattning processen haft. Dess höjd uppgår flerstädes till mellan 10 och 15 meter; på några ställen överstiger den 20 meter. Drivan torde vara en av de mest välbevarade i sitt slag i landet.

Figur 4. Den höga sanddrivan i den gamla inägoegränsen vid Lynga, idag belägen mellan hål nr 17 och 18 på Haverdals golfklubbs bana. Foto: Pär Connelid.

FÄLTUNDERSÖKNINGARNA

FLYGSANDEN

Med avsikt att försöka få grepp om flygsandens historia på Lyngas *inägomark* grävdes ett litet schakt i anslutning till en mindre drivbildning på västra sidan av kustvägen. Platsen, som är bevuxen med blandskog, ligger relativt högt i terrängen, i den västligaste utlöparen av ett område med tydlig flygsandskaraktär. Som framgår av det äldre kartmaterialet som berördes ovan, rör det sig om mark som under 1700- och 1800-talen främst fungerade som äng. Huvuddelen av marken ned mot den *stora* flygsandsdrivan i väster är idag ianspråktagen av Haverdals golfklubb. Både själva golfbanan och ytorna mellan hålen har dock bitvis tydlig karaktär av flygsandsfält.

Utgångspunkten för att gräva schaktet i drivan intill kustvägen var att flygsanden dominerade starkt även på den arkeologiskt undersökta ytan RAÄ 155 samt det faktum att en detaljerad

kunskap kring sandflyktens kronologi i Halland saknas. Schaktet var ett försök att få kronologiska hållpunkter för flygsandsprocessen i området. En central fråga gällde huruvida den tydliga drivbildningen strax väster om kustvägen är resultatet av en längre process eller tillkommit under en relativt kortvarig fas med intensiv sandflykt. Intressant i sammanhanget var också att se om översandningens äldsta skede går tillbaka till medeltid. Förhoppningen var bland annat att kunna använda så kallad OCL-datering vid tidsbestämningen av sanden.

RESULTATET AV PROVGRÄVNINGEN I FLYGSANDEN VÄSTER OM KUSTVÄGEN

En punkt strax nedanför (cirka fem meter väster om) sanddrivans krön valdes ut för undersökning. Platsen var belägen cirka 15 meter väster om vägen. På grund av läget utanför RAÄ 155 och förekomsten av ganska tät trädvegetation grävdes schaktet helt och hållet för hand. Profilen hade följande utseende (jfr fig. 5).

Figur 5. Framrensad profilvägg i flygsanden strax väster om kustvägen.
Foto: Pär Connelid.

Mårskikt:	Innehåller huvudsakligen grannbarr.
A-horisont:	Ca 1 cm
E-horisont:	Blekjord, 1-2 cm.
Bs-horisont:	10-15 cm. Svagt utbildad och delvis rostfärgad.
C-horisont:	Flygsand, 95 cm. Ljus med tunna humusskikt.
bA1-horisont:	Ljusbrun flygsand, ca 10 cm. Innehållande ganska mycket träkol.
bA2-horisont:	Brun flygsand, 5-7 cm. Något grusig, innehållande enstaka kolbitar.
2Ap-horisont:	Grusig sand med mycket få kolfragment, ca 10 cm.
2A-horisont:	Brunfärgad grusig sand, ca 10 cm.
2Bs-horisont:	"Rostjord", ca 15 cm.
2C-horisont:	Delvis rostfärgad.

Flygsandens totala mäktighet i schaktet var cirka 1,25 meter. Eftersom schaktet grävdes något vid sidan av drivans krön, torde dess omfattning i själva verket vara ännu större. Nivelleringar i området kring schaktet gav vid handen att så pass mycket som uppemot två meter sand finns på vissa ställen.

Som framgår av figur 5 och beskrivningen ovan dominerades profilen starkt av den ganska homogena, knappt metertjocka horisonten med flygsand. Den innehöll endast mycket smala linser med humus och bör därför (tillsammans med materialet ovanför) ha avsatts under relativt kort tid. För att få en uppfattning om när detta skett lämnades ett träkolsprov från den underliggande horisonten med ljusbrun flygsand in för ^{14}C -datering. Avsikten var här att ringa in äldsta möjliga tidpunkt för den mest intensiva sandflykten samt att avgöra om det var meningsfullt att gå vidare

med en OCL-datering av själva flygsanden.

¹⁴C-provet uttogs således i övre delen av en humusanrikad horisont (bA1) direkt under den ljusa flygsanden. Träkol förekom här ganska ymnigt. Vedartsanalysen visade att de ingående trädslagen nästan fullständigt utgjordes av björk, men även ett fragment av tall förekom. Björkdominansen stämmer ganska väl med uppgifterna i exempelvis 1729 års Landsbeskrivning, där detta trädslag sägs vara vanligt förekommande i slättermarkerna. ¹⁴C-analysen visade att kolprovets ålder, med angivande av 2 sigma, ligger någonstans mellan 1660 och 1960 (155 +/- 55 BP, prov Ua 19164).

Merparten av översandningen i det här aktuella området torde alltså ha ägt rum under 1700- eller 1800-talet, i varje fall inte före 1600-talets slut. En äldre datering än så är alltså med hänsyn till ¹⁴C-analysen i provschaktet väster om kustvägen inte möjlig. Detta utesluter naturligtvis inte att avsnitten närmare den stora drivan längs inägo gränsen längre västerut drabbats hårt vid ett eller flera tidigare tillfällen. Är det då möjligt att, trots den erhållna ¹⁴C-dateringens vida ramar, ringa in en närmare tidpunkt för sandflyktens mest intensiva skede i det undersökta området? Vi får här återknyta till de äldre lantmäterikartorna.

Som framgår av Brandbergs karta från 1819 (fig. 3), sträckte sig marken som karakteriseras som flygsandsfält vid denna tidpunkt inte på långt när ända ut till kustvägen. Detta kan tolkas som att huvuddelen av flygsanden antingen kommit på plats redan under sent 1600-tal eller under 1700-talet, varefter jordmån och vegetation återhämtat sig så pass att marken hjälpligt fungerade som äng i början av 1800-talet, eller att den stora översandningen ägt rum *efter* 1819. Flera företeelser på 1831 års karta talar här för den äldre datering. För det första kan kustvägens läge och den öster därom belägna åkerytan ses som en anpassning till de nya topografiska förhållanden som drivbildningen i området givit upphov till. Det är möjligt att den mindre vägsträckningen, vilken utgår från det västra (och äldsta?) bebyggelseläget utgör rester efter landsvägens äldre sträckning. För det andra finns en del trädvegetation i området som kan

vara resultatet av planteringar. För det tredje kan den ovannämnda parcellindelningen i detta avsnitt på 1831 års karta indikera att huvuddelen av flygsanden redan finns vid karteringstillfället. Det faktum att bara några av de långsmala tegarna tar sin början väster om vägen avspeglar sannolikt att delar av strukturen ligger begravd under flygsanden.

Mot bakgrund av vad som sagts ovan och med tanke på att det redan under senare delen av 1500-talet och början av 1600-talet omtalas att flygsanden förorsakat skador i både Söndrum och Harplinge, förefaller en datering av översandningen i den här aktuella delen av Lyngas inägomark till *slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet* mest sannolik.

Resultatet av ¹⁴C-analysen innebar att någon OCL-datering av flygsanden inte bedömdes som meningsfull. Osäkerheten i metoden är alltför stor för att möjliggöra en ytterligare precisering av den mäktigaste sandhorisonten. Den understa horisonten med flygsand (bA2 i beskrivningen ovan) var för tunn för att användandet av OCL skulle vara möjlig; den innehöll dessutom mycket små mängder träkol som lika gärna skulle kunna härröra från det underliggande markskiktet.

Både den daterade bA1-horisonten och bA2-horisonten innehöll en del grus och småsten som tyder på kortvarig omblandning, eventuellt i samband med odling. Detta indikerar att odling pågått under sandflyktens äldsta fas. De små åkerytorna på 1831 års karta, belägna ett stycke väster om schaktet, skulle alltså kunna vara rester efter denna odling eller (snarast) ytor som återupptagits när jordmånen återhämtat sig. Humussammansättningen i bA1- och bA2-horisonterna tyder på långsam flygsandspålagring. De underliggande A-horisonterna, som kan sägas svara mot den "ursprungliga" markytan på platsen, bestod av grusig sand, nästan helt utan inslag av träkol.

DOKUMENTATIONEN PÅ RAÄ 155

Den markhistoriska dokumentationen på fornlämningen RAÄ 155, belägen omedelbart öster om kustvägen, inriktades till största delen på beskrivning av en knappt 34 meter lång profil längs den arkeologiskt undersökta ytans norra

Figur 6. Västra delen av den dokumenterade profilen på RAÄ 155 (jfr med fig. 7 nedan).
Foto: Pär Connelid.

kant. Marken i området hade fram till undersökningen använts som åker. Som framgick av de äldre lantmäterikartorna ovan (jfr fig. 1 och 2), fanns här också under 1800-talet, troligen även tidigare, en större åkeryta. Odlingssytan på 1831 års karta tog sin början 10-20 meter nedanför (öster om) kustvägen. Marken i området sluttar svagt mot nordost. Profillinjen var på flera ställen störd av sökschakten från den arkeologiska förundersökningen.

Med utgångspunkt i förhållandena i västra delen kommer här profilens innehåll att beskrivas. I likhet med redovisningen av schaktet från flygsandsdrivan väster om vägen ovan, har klassificeringen av de skilda markhorisonterna skett med utgångspunkt i jordmånsförhållandena. Färgbeteckningarna anges i enlighet med Munsell Soil Color Charts.

Ap-horisont: Ca 30 cm. Flygsand. Färg 10YR 4/2 (dark greyish brown). Modern matjord med tydlig och skarp nedre gräns ("plogsula"). Innehåller något grus och enstaka (mycket få) 2-3 cm stora stenar.
C-horisont: 12-15 cm. Flygsand. Färg 10 YR 6/4 (light yellowish brown). Innehåller en del humusband

(2-3 cm mäktiga) samt några lodräta maskgångar. Tydlig och jämn gräns nedåt.

Ap2-horisont: Ca 20 cm. Flygsand + inblandat material från underliggande horisont. Matjord. Färg 10 YR 3/3-4/3 (dark brown). I övre tredjedelen en del 2-4 m mäktiga och ca 20 cm långa, ljusa flygsandslinser. I nedre två tredjedelarna inblandat grus och småsten (2-4 cm stora). Övergången mot underliggande horisont tydlig men ojämn, ev. bruksbetingad.

2Ap-horisont: 15-20 cm. "Kulturlager". Grusig sand med en del småsten. Innehåller en del träkol och enstaka bitar bränd lera. Färg 10 YR 2/2 (very dark brown). Gräns mot underliggande horisont tydlig men ojämn, med en hel del maskgångar (sannolikt bruksbetingad).

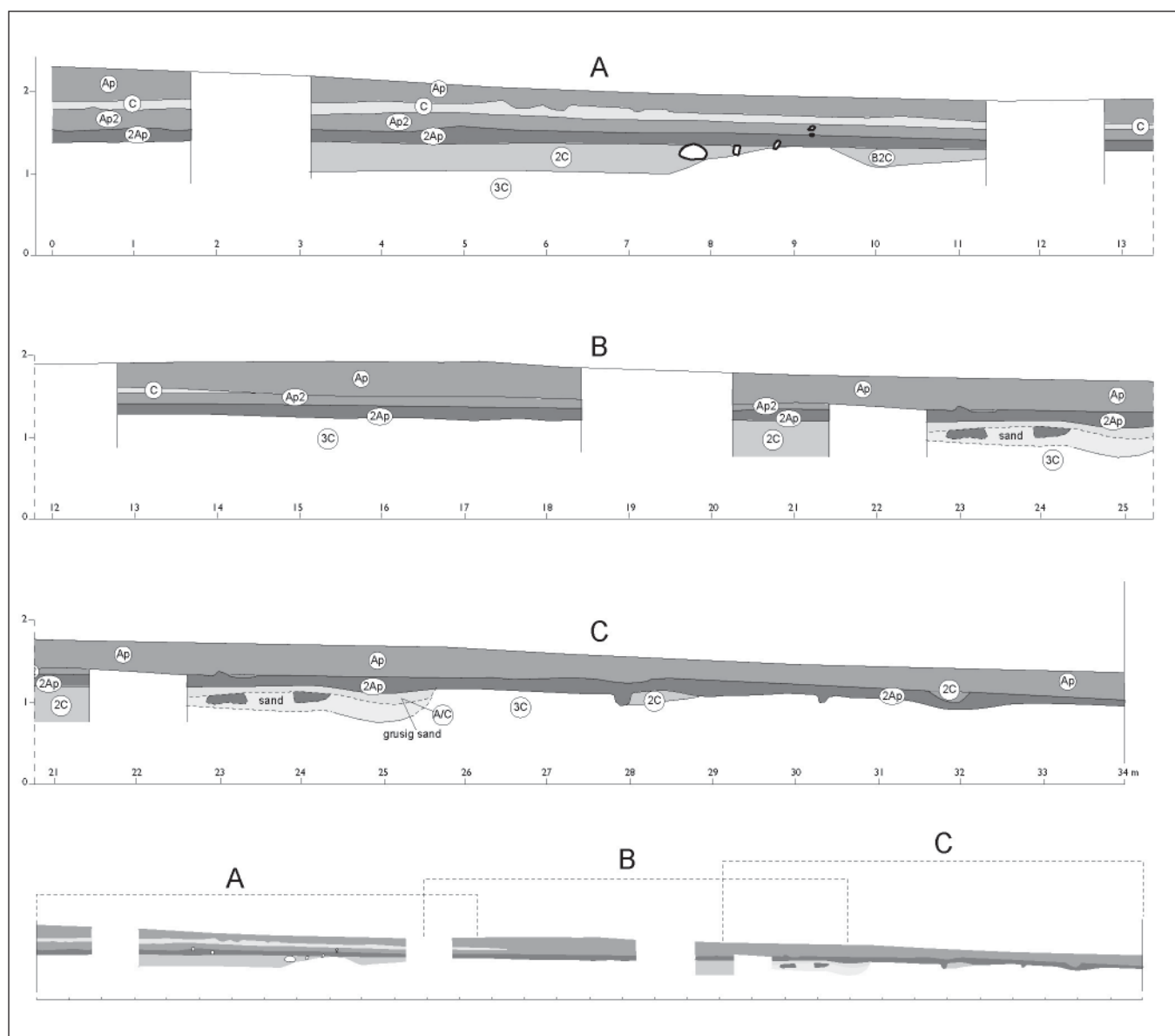
2C-horisont: Ca 20 cm. Grusig sand. Färg 7.5 YR 4/6 (strong brown). Längst ned gråaktig. Innehåller en hel del järnutfällningar.

3C-horisont: Lerig silt. 2.5 YR 6/2 (light brownish grey). Innehåller en hel del järnutfällningar.

Den största delen av jorden i profilen utgörs således av flygsand som åtminstone under ett par längre perioder utgjort modermaterial till åkermarken i området. Horisonten med *ren* flygsand torde, tillsammans med huvuddelen av den ovanför liggande jorden, vara samtida med den mäktiga pålagringen av flygsand i drivan strax väster om kustvägen. I enlighet med resonemanget ovan, skulle detta material ha depone-

rats någon gång under sent 1600-tal eller senast under 1700-talet första hälft. Förekomsten av flera tydliga linser med ljus flygsand i övre delen av Ap2-horisonten kan tolkas som att odlingen fortsatt "in i det sista" innan flygsanden slutligen tog överhanden.

Den relativt ringa inlagringen av grövre material från kulturlagret i nedre delen av Ap2-horisonten och den ännu tydliga övergången mellan de båda skikten tyder på att odlingen inte pågått särskilt lång tid efter det att flygsanden börjat ansamlas eller att den varit sporadisk. Humusbildningen i Ap2-horisonten är dock, i

Figur 7. Profilkanten i norra delen av RAÄ 155 (se figur sidan 9). Jämför beskrivningen i texten ovan.

likhet med situationen på motsvarande nivå i schaktet i flygsandsdrivan, så pass omfattande att en ganska långsam pålagring av flygsanden måste förutsättas. Troligen avspeglas här en utveckling där odlingen upphört ganska kort efter att sandflykten inletts. Marken har därefter under en längre tid legat som gräsmark (äng) och successivt översandats.

Flygsandens totala mäktighet i profilen uppgår, längst i väster, till ungefär 60 centimeter. I kanten av kustvägen, vid en punkt något längre söderut, framgick dock att den största mäktigheten på denna sidan vägen var närmare 85 centimeter.

Som framgår av profilritningen, upphör den rena flygsanden efter 14-15 meter i profilen. Detta läge skulle kunna motsvara den västra begränsningen för åkerytan på 1831 års karta och i så fall i praktiken utgöra rester efter ett "hak" eller motsvarande. Längre österut upphör efterhand även Ap2-horisonten.

Det underliggande grusig-sandiga materialet i 2Ap-horisonten kan alltså i hög grad karakteriseras som ett kulturlager. Det var i och under detta som huvuddelen av de arkeologiska lämningarna på RAÄ 155 påträffades. Som framgick av profilbeskrivningen ovan, påträffades även vid rensning i själva profilkanten en hel del träkol och några bitar bränd lera. Denna horisont, som till färgen var den klart mörkaste, kunde följas över hela profilinjen, dock hårdare eroderad i östligaste delen. Materialet har troligen varit uppodlat, för detta talar bland annat dess tydliga nedre gräns.

Mellan 22.50 och 25.50 fanns under kulturlagret ett sannolikt omrört skikt (A/C), bestående av grusig sand. Under detta fanns i sin tur en grå, övervägande sandig horisont som i västra delen innehöll ett par mörka fläckar med ganska mycket träkol. Tydliga övergångar i dess östra del kan möjligen vara resultatet av en nedgrävning av något slag. Situationen är emellertid svårtolkad och det skulle lika gärna kunna röra sig om en störning som förorsakats av exempelvis en rotbrand eller borttagande av en stubbe.

B-horisontens utseende varierade ganska avsevärt längs profilkanten och var på flera ställen mycket svår att skilja från C-horisonten. Överlag

syntes den dock vara diffus och tunn. Den har därför inte markerats i profilritningen. På flera ställen var både den och C-horisonten rostfärgad, vilket torde bero på tidvis högt grundvatten. Under flygsanden utgjordes jordarten både av grusig sand och lerig silt. Den förstnämnda låg överlag som tunnare linser ovanpå den senare.

SAMMANFATTNING

Den markhistoriska undersökningen vid Lynga omfattade dokumentation och analys av markprofiler på och i anslutning till RAÄ 155. Arbetet kom i hög grad att fokusera på problematiken kring flygsandens härjningar i området under nyare tid. I ett mindre provschakt inom flygsandsfältet strax väster om kustvägen kunde flygsandens maximala mäktighet i området uppskattas till omkring två meter. Flygsanden dominerade även den 34 meter långa profilen som dokumenterades på själva RAÄ 155. Dess maximala mäktighet i detta avsnitt torde vara ca 85 centimeter.

Med utgångspunkt i resultaten från undersökningen och de skriftliga källor (inkl. äldre kartor) som översiktligt berörts kan följande utveckling för odlingslandskapet i området skisseras:

De arkeologiska undersökningarna på RAÄ 155 blottlade bebyggelse från äldre järnålder. Av allt att döma upphör denna vid mitten av första årtusendet. Någon form av omstrukturering av det omgivande odlingslandskapet kan också förutsättas ha ägt rum under denna period. Några data kring denna utveckling har inte erhållits i samband med de markhistoriska analyserna.

Den långsmala tegstrukturen i 1831 års karta antyder att en markplanering ägde rum vid Lynga i övergången mellan vikingatid och tidig medeltid. Eftersom denna, i likhet med förhållandena på många andra platser i Halland, i första hand torde ha berört åkermark kan odling antas ha bedrivits i området under perioden i fråga. Kanske har en närbelägen bebyggelse legat på eller i nära anslutning till den västra av Lyngas

två bebyggelseområden i början av 1800-talet. Åkerjorden utgjordes här delvis av material från den övergivna äldre järnåldersboplatsen på RAÄ 155, vilket naturligtvis i hög grad haft en förbättrande inverkan på jorden.

Odlingen i området kring RAÄ 155 kan sedan ha fortsatt kontinuerligt fram till dess att flygsanden omöjliggjorde ett vidare intensivt brukande av marken. De äldsta skriftliga källorna som omnämner flygsandsproblematiken är från slutet av 1500-talet och början av 1600-talet; möjligen var det under denna period som man fick minska intensiteten i odlingen.

Det mest problematiska skedet när det gäller översandningen i området omedelbart närmast omkring RAÄ 155 inföll i slutet av 1600-talet eller senast under första hälften av 1700-talet. Då ackumulerades, sannolikt på ganska kort tid, nästan två meter flygsand väster om kustvägen och mellan en halv och nästan en meter strax öster därom. Effekten av detta blev att all produktion på marken upphörde under flera år, sannolikt ett decennium eller mer. Efterhand upparbetades delar av flygsanden till åker igen, bland annat den stora odlingsytan öster om kustvägen på 1831 års karta. Sannolikt flyttades även kustvägen till sitt nuvarande läge i samband med den kraftiga översandningen kring år 1700. Den bör tidigare ha haft en sträckning förbi den västra bebyggelsen vid Lynga.

För att mer i detalj kunna förstå landskapsutvecklingen på Lyngas inägomark, där flygsanden troligen under mycket lång tid kan ha påverkat produktionsförhållandena och villkoren för bebyggelsen, krävs mer information från det stora flygsandsområdet på utmarken i väster. Som

särskilt intressant i detta sammanhang framstår naturligtvis den mycket höga flygsandsdrivan i gränsen mellan inägorna och utmarken. Drivan har sannolikt tillkommit under mycket lång tid och i mångt och mycket varit den spärr som ”reglerat” flygsandens vidare spridning in på inägorna.

REFERENSER

- Connelid, P. 2001. Historisk-geografisk analys av odlingslandskapet i Skrea. I: *Landskap i förändring, volym 2* (sid. 17-24). Landsantikvarien, Hallands Länsmuséer och Riksantikvarieämbetet.
- Connelid, P. 2004. Byarna kring Falkenberg – jordbrukslandskapet i Stafsing, Tröinge och Skrea från vikingatiden till ca 1800. I: *Landskap i förändring, volym 6. Hållplatser i det förgångna* (sid. 359-398). Landsantikvarien, Hallands Länsmuséer och Riksantikvarieämbetet.
- Hallands Landsbeskrivning 1729*. Halmstads fögderi. Halmstad 1986.
- Larsson, K. & Simonsson, G. 2003. *Den halländska skogen – människa och mångfald*. Länsstyrelsen i Halland. Meddelande 2003:7. Halmstad.
- Ljunggren, K & Ejder, B. 1952. *Lunds stifts landbok. D. 2, Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm*. Lund 1952.
- Sahlgren, J. 1948. *Ortnamnen i Hallands län, del 1*. Bebyggelsenamnen i södra Halland. Uppsala och Köpenhamn.